

KAPİTALİZMİN KÖKENLERİ ÜZERİNE TARİHSEL BİR İNCELEME¹

Aslıhan NAKİBOĞLU ²

Serdar DUGAN ³

Öz

Tarihsel süreç içerisinde feodalizmden kapitalizme geçiş, içinde barındırmış olduğu karmaşık yapılar ve kavramsal karmaşalardan dolayı iktisat tarihi literatürü içerisinde ilgi çeken bir konu olmuştur. Bu süreç, feodalizm ve kapitalizmin kavramsal olarak tanımlanması, geçiş sürecindeki temel etkenlerin belirlenmesi ve feodalizmin katı çekirdeğinde, kapitalizmi barındırıp barındırmadığı gibi pek çok etkeni içinde taşımaktadır. Bu tartışmalar, iktisadi, siyasi ve sosyal pek çok etkeni içinde barındırdığı için, başta Marksist iktisat tarihi literatürü olmak üzere diğer disiplinler-arası çalışmalar için de ilgi çeken bir konu olmaktadır. Bu tartışmaların halen devam etmesinin temel nedeni, feodalizmi ortaya çıkaran ve çöküşüne neden olan temel güç unsurlarının kapitalizmin doğuşunda etkisinin olup olmadığı üzerine yapılan tartışmalardır. Bu tartışmalar, kapitalizmin doğuşu, gelişimi ve bugünkü durumu hakkında daha iyi anlayış sağlamak için oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, feodalizmden kapitalizme geçişin ana etmenleri incelenerek, bu geçiş sürecindeki önemli olaylar ve güç unsurları ele alınarak bu süreçteki tartışmaların temel odak noktaları özetlenecektir. Bu bağlamda, çalışmanın hedefi, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecindeki iktisadi, siyasi ve toplumsal olayların geçiş tartışmaları perspektifinde incelenmesi ve kapitalizmi ortaya çıkaran güç unsurlarının feodalizmin iç dinamiklerinde bulunup bulunmadığının değerlendirilmesi olarak özetlemek mümkündür. Kapitalizmin temel özelliklerinde feodal unsurların bulunup bulunmadığı da ele alınarak bu süreçteki tartışmaların temel noktaları değerlendirilmiştir. Buna ek olarak kapitalizmin katı çekirdeğinde feodal birtakım unsurlar bulunduğu, sistem olarak feodal döneme kadar uzandığı ve kavramların insan yaşamının doğmasında, güçlenmesinde, durağanlaşmasında ve tarihsel süreçte kendilerinden sonraya bıraktıkları mirasla kalıcı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Feodalizm, Geçiş Tartışmaları, Kapitalizm.

JEL Sınıflandırması : P12, N01, N60.

¹ Bu çalışma Doç. Dr. Aslıhan NAKİBOĞLU danışmanlığında yürütülen ve Serdar DUGAN tarafından hazırlanan "Kapitalizm Nereye Gidiyor?" isimli Yüksek Lisans Tezinden türetilerek hazırlanmıştır.

² Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, anakiboglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6825-984X.

³ Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, dugansrd@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8812-6895.

Atıf/Citation (APA 6):

Nakiboğlu, A., & Dugan, S. (2023). Kapitalizmin kökenleri üzerine tarihsel bir inceleme. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1103–1128. <http://doi.org/10.25287/ohuiibf.1331226>.

A HISTORICAL EXAMINATION ON THE ORIGINS OF CAPITALISM

Abstract

The transition from feudalism to capitalism throughout the historical process has been a subject of interest in the economic history literature due to the complex structures and conceptual confusion it contains. This process includes many factors such as the conceptual definition of feudalism and capitalism, the determination of the main factors in the transition process, and whether feudalism contains capitalism in its solid core. Since these discussions include many economic, political and social factors, they are a subject of interest for other interdisciplinary studies, especially the Marxist economic history literature. The main reason why these debates still continue is the debates on whether the basic power elements that brought about feudalism and caused its collapse had an impact on the birth of capitalism. These discussions are of great importance to provide a better understanding of the birth, development and current state of capitalism. In this study, the main factors of the transition from feudalism to capitalism will be examined, the important events and power elements in this transition process will be discussed, and the main focal points of the discussions in this process will be summarized. In this context, the aim of the study can be summarized as examining the economic, political and social events in the transition process from feudalism to capitalism from the perspective of transition discussions and evaluating whether the power elements that brought capitalism into being are present in the internal dynamics of feudalism. The main points of the discussions in this process were evaluated by considering whether there are feudal elements in the basic features of capitalism. In addition, it has been concluded that there are some feudal elements in the solid core of capitalism, that it dates back to the feudal period as a system, and that the concepts are permanent in the birth, strengthening, stagnation of human life and with the legacy they left behind in the historical process.

Keywords : Feudalism, Transition Discussions Capitalism

JEL Classification : P12, N01, N60

GİRİŞ

Kendine özgü üretim organizasyonunu ve sosyal yapılanmasını “saha” dahilinde gerçekleştiren feodal toplum, tarihsel bir sistem olarak olgunlaşmış biçimine 11. yüzyılda ulaşmıştır. Bu dönemde senyörler ve soylu sınıf zorunlu çalışma ve angarya gibi yöntemlerle artı-emeğe El koymuş, sosyal ve siyasal anlamda da çeşitli ayrıcalıkları sonuna kadar kullanmıştır. Kendine has üretim tarzı ve sosyal yapılanması olan feodal toplum, olgunlaşmasının hemen ardından bir çözülme ve dağılma sürecine girmiştir. Feodalizmin kendine has iç dinamikleri bu süreci daha da hızlandırmıştır. Bu dönemde bir çalışma biçimi olarak gerçekleşen rant; özgür çalışmanın yavaş yavaş ortaya çıkması, mülkiyet anlayışının köylü sınıf lehine değişmesi ve ticaretin sınıfsal birtakım hareketliliği tetiklemesi, çöküş sürecini hızlandırmakla kalmamış; Bunun yanında tarihsel sistemler özelinde bazı değişim ve dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişim ve dönüşümlerin ortaya çıkışını, feodal toplum döneminde oluşan ticari fuarlar, lonca örgütleri, kent yapısının değişip gelişmesi ve ticari burjuvazın ilk ortaya çıkışı gibi etmenleri daha da hızlandırmıştır. İşte böyle bir ortamda feodal düzen çözülmüş ve katı çekirdeğinde feodal birtakım unsurları barındıran kapitalizm ortaya çıkmaya başlamıştır.

1700’lerin dünyası; kapitalizmin ayak seslerinin duyulmaya başlanıldığı, toplumsal anlamda binlerce yıllık hiyerarşik normların yıkıldığı, siyasal anlamda kendilerine “ulus devleti” diyen yağmacıların ortaya çıkmaya başladığı, iktisadi anlamda 19. yy uygarlığının çöküşüne neden olacak gelişmelerin yaşanılmaya başlandığı dönemdir (Polanyi, 2001: 3). Ayrıca Fransa’da başlayıp hemen hemen tüm dünyayı saran ve bu ayak seslerinin fikri alt yapısının oluşturan ve düşünce yapısını temellendiren, -o kadar ki bağımsızlık mücadelesi veren yeni doğan ulusların amblemi olan üç renkli

bayrakların simgeleştiği- (Hobsbawm, 2019: 63), sadece makinelerin devriminden ibaret olmayacak kadar büyük bir entelektüel düşünce yapısının ürünü olan, Endüstri Devrimi'nin düşünsel temellerinin fikri anlamda atıldığı bir dünya karşımıza çıkmaktadır. Kısacası 1700'lerin dünyasında dikkat çeken ilk şey, 1700'lerin dünyasının bizim dünyamızdan hem daha küçük hem de daha büyük olmasıdır (Hobsbawm, 2019: 15).

1700'lerin dünyasını bünyesinde barındırdığı iktisadi, siyasi ve toplumsal perspektiften anlamak ve daha iyi analiz edebilmek için; o dönemi hazırlayan öncülleri, yani kapitalist dönüşüm perspektifinden feodalizmi, yağma ve işgal temelli başlayan ve o dönemin en önemli fenomenini -fiyat devrimini- içinde barındıran merkantilizmi ve kapitalizmin sınıfsal bir sonucu olan ve belki de en kötü hediyelerinden biri olan burjuvayı anlamak ve kavramsallaştırmak gerekmektedir. Ayrıca bu kavramsal perspektifin anlaşılması bize kapitalizmin, nereden geldiğini anlamaktan ziyade nereye gittiğini anlamada da önemli bir yöntem ve anlayış sunarak bu tarihsel sürecin daha sağlıklı anlaşılmasına sebep olacaktır.

Bu bağlamda “kapitalizme doğru uzun yürüyüş” birkaç yüzyıla yayılmış olan, burjuvazinin sınıfsal ve yapısal olarak oluşmasını, ticari milliyetçiliğin kendini dayatmasını, modern devlet anlayışının gelişmesini ve bu gelişmenin bir sonucu olarak ticaretin küreselleşmesini, farklı teknikleri içinde barındıran üretim sistemlerinin devreye sokulmasını ve son olarak tarihsel sistemlerin temel kurucu gücü olan iktisadi, siyasi ve sosyal zihniyetlerin değişimini ve dönüşümünü içinde barındıran bir serüvendir.

Bu çalışmanın, birinci bölümünde feodalizm, kavramsal açıdan değerlendirmiştir. İkinci bölümde, feodal yapının temel unsurları incelenmiş ve kapitalist dönüşümdeki etkisi irdelenmiştir. Üçüncü bölümde, kapitalizmin somut anlamda ilk görünüşü olan ve sermaye birikiminin başlangıcı olarak kabul edilen merkantilizm tarihsel olarak tartışılmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise kapitalizmin temel basamaklarından biri olan burjuvazinin oluşumu ve gelişimi, geçiş tartışmaları perspektifinden değerlendirilmiş ve çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

Kapitalizm, feodalizmin yıkılışından günümüze kadar batı dünyasına egemen olan iktisadi sistemi ifade etmek için kullanılan bir terim olmuştur. Kapitalizm olarak tanımlanan herhangi bir sistemin temel şartı, insan dışındaki üretim araçlarının özel sahipleri ile emeğini iş verenlere satan hür fakat sermayesiz işçiler arasındaki ilişkiler olarak tanımlanmıştır.

Kapitalizm kavramı, kendinden önceki bütün ekonomik sistemlerden üstün olmasını sağlamış olan özel erdem anlayışı olmuştur. Bu erdem, sosyal artığın üretkenliği olarak tanımlanmıştır. Feodalizmle başlayan ve kapitalizmin günümüze kadar gelmesinde önemli bir dönüşüm yaşanmış olması, kapitalizmin gidişatının anlamlandırmasında oldukça önemli olmuştur. Kapitalizm, sürekli kriz tehdidi ile yaşamını devam ettiren yani önce bir kriz yaratıp sonra da bu krizden beslenerek ya da kendini yenilenecek ortaya çıkan bir iktisadi politik sistemdir. İşte bu önemli sebeptir ki tarihsel açıdan konuya dikkat edildiğinde kapitalizmin önemli krizlerle karşı karşıya kaldığı ve her defasında kendini yeniden üretmek ayakta kalabilmeyi başarmış olduğu mucizesidir.

Çalışmada kapitalizmin, bünyesinde yaratmış olduğu krizlere rağmen bugün kapitalizmin bütün dünya ülkeleri açısından vazgeçilmez olduğu konusu, çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, kapitalizmin gelişim süreci, teorik perspektiften ele alınarak tarihte süreklilik ve değişim kavramları açısından, dönemsel bir analizle konular açıklanmaya çalışılmıştır.

Tarihsel süreçte kendine has değişim ve dönüşüm süreçlerini bünyesinde taşıyan kapitalizmin bilim insanlarınca neden konuşulduğu, kapitalizmin nereye doğru gittiği, yaşadığı krizleri aşip aşamadığı, krizlere vermiş olduğu tepkiler, krizler karşısındaki iktisadi ve politik durumu, krizlere göre değişim ve dönüşüm süreçleri gibi kavramlar, kapitalizmin günümüz dünyasında hangi noktaya geldiği ve bununla ilgili değerlendirmeler, çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

I. KAPİTALİST DÖNÜŞÜM PERSPEKTİFİNDEN FEODALİZMİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

Feodalizmden kapitalizme geçiş, iki önemli tarihsel süreç olan feodalizm ve kapitalizmin tanımlanması, bu geçişin temel etmenin ne olduğu ve geçiş tartışmalarını oluşturan temel farklılıklar gibi pek çok konu başlığını içerisinde barındırmaktadır. Feodal yapının kapitalizme evrilmesi, içerisinde pek çok kavramsal ve kuramsal değerlendirmeleri barındırması nedeniyle oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle karmaşık bir yapıda olan kavramsal ve kuramsal yapının anlaşılması, kapitalist dönüşümün ana etmenlerini açıklamamada önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Feodalizm üzerine yapılan geçiş tartışmaları ve bu konu bağlamında yapılan kavramsallaştırmalar, kapitalizme geçişinin en önemli konu başlıklarından birisi olmuştur. Bu süreç, yapılan yayınlarda bir geçiş konusu olarak önemli tartışmalara konu olmuştur. Bu dönem üzerine yapılan tartışmalar, feodalizmin doğuşuna ve gerilemesine sebep olan güçlerle, kapitalizmin doğuşuna sebep olan güçler arasındaki kavramsallaştırma farklılığından kaynaklanmıştır (Yayla, 2019: 1). Orta Çağ'ın toplumsal, siyasal ve iktisadi anlamda temel belirleyicisi olan feodalizm, kapitalizm ile aralarında sistemsel bir problem var olsa da birbirinden ayrılmayan dönemsel perspektifle değerlendirilmesi gereken sonuç ve anlam bütünlüğüne sahip olmuştur⁴ (Beaud, 2016: 15).

Tarihsel süreçte 18. yüzyılın sonlarında yaşanan birtakım gelişmeler, kapitalizmin feodalizm karşısındaki zaferini önemli ölçüde belirlemiştir. Bu durum bizlere kapitalist sistemin günümüzdeki konumuna ulaşmasına uzun bir tarihsel gelişim sonucunda geldiğini göstermektedir. Aşağıda yer alan konu başlıklarında, kapitalizmin tarihsel sürecine ilişkin konular hakkında bir çerçeve çizilerek kapitalist sistem ve bu sistemi tetikleyen kurumsal yapılar hakkında bilgi verilecektir.

Bu sebeple feodalizmin çözülmesi ile başlayan ve kapitalizmin uzun yürüyüşü⁵ olarak tanımlanan dönüşümde, feodalizmin yıkılış sürecinin çözümlenmesi ve kavramsallaştırılması, tarihsel perspektifle 1700'lerin genel görünümünün iktisadi ve sosyal anlamda analiz edilmesi, kapitalizmin gidişatının anlamlandırılmasında önemli olmaktadır.

Maurice Dobb feodalizmi, genellikle serflik ile ilişkilendirmiş ve feodalizm tanımlamalarını bu ilişki çerçevesinde oluşturmuştur (Dobb, 1950: 37). Bu tanıma göre feodalizm, taleplerin bir para veya aidat karşılığında yerine getirilecek bir hizmet şeklinden çok, derebeyinin belirli ekonomik taleplerini yerine getirme zorunluluğu olarak ifade edilmektedir. Yani üreticinin iradesinden bağımsız olarak yüklenen bir yükümlülüktür. Bu zorunluluğunun ve yükümlülüğün en temel nedeni derebeyin elinde bulundurduğu askeri ve ekonomik güçle ilişkilendirilmektedir (Sweezy & Dobb, 1950: 134). Bu sebeple feodalizm tarafından şekillenen Avrupa tarım toplumunun, toplumsal dönüşümü bu açıdan gündeme getirildiğinde kapitalizmin yükselişinin neden daha hızlı veya daha erken gerçekleşmediği daha iyi anlaşılmaktadır. (Comninel, 2000: 43).

Orijinal bir feodalizm-kapitalizm tartışmasının en dikkat çekici özelliklerinde birisi, neredeyse tüm tartışmalarının Batı Avrupa üzerinden yapılmış olmasıdır. Bunun birkaç nedeni vardır: tartışanların kültürel yanlılığı, uzun bir geleneğe miras kalan Batı Avrupa feodalizminin kendine has toplumsal oluşumun arketipi bir yapıda olduğuna inanmaları ve elbette Batı Avrupa'nın bugün bilinen kapitalizmin ortaya çıktığı yer olmasıdır (Sweezy, 1986: 83).

Dobb'un tanımından yola çıkıldığında, Batı Avrupa feodalizmi, serfliği, üretim sürecinin baskın ilişkisi olarak tanımlamış ve üretimi, efendinin arazisinin sınırları çerçevesinde düzenlenen bir

⁴ Bu çelişki, sadece kapitalizmin çıkışına özgü değil, her türlü toplumsal, siyasal ve iktisadi fenomenin ilişkisi ve bu ilişkinin bir sonucu olarak simgeleşmesi için gerekli olan bir çelişkidir (İnsel, 2012: 227). İktisat İdeolojisinin Eleştirisi Feodalizmde toplumsal tabakalardaki güç dengesizliği ve bunun salt kapitalizmin gelişiminin bir öncülü olarak gösterilmesi; yani kapitalizmin temel tetikleyicisi olan "iktisadi ve siyasi güçlerin eşitsizliği ilkesi" bu tezi destekler niteliktedir.

⁵ "Kapitalizme doğru uzun yürüyüşü", deyimini Beaud'un Kapitalizmin oluşumu ve gelişimini tarihsel çerçeveden ayırmadığının ve bu oluşumun tarihsel bir süreç içerisinde değerlendirdiğinin en önemli kanıtıdır. Bkz. (Beaud, 2016: 13)

ekonomik sistem olarak tanımlanmıştır⁶. Bu tanım, “doğal ekonominin” veya “para ilişkilerinin” ya da “para hesaplamalarının” olmadığı anlamına gelmemektedir. Bunun anlamı; pazarların çoğunlukla yerel olması, uzun mesafeli ticaretin gerekli olmamakla birlikte üretimin amaçlarında ve yöntemlerinde temel belirleyici unsur olmamasıdır (Sweezy & Dobb, 1950: 136). Feodalizmin bu anlamda en önemli özelliği; üretimi, kullanım değeri üzerine odaklanması ve toplum ihtiyaçlarını karşılamak üzere planlanıp örgütlenmesidir. Bu sebeple Avrupa da gelişen kendine has feodalizmin türlerinde kapitalist sisteme geçişin kökenlerini düşünmeden önce feodalizmin anlamını ve karakteristik unsurlarının, sınıfsal anlamda toplumun belirli bir biçimi olarak kabul etmek gerekmektedir (Comminel, 2000: 9).

Kapitalizmin nihai baskın haliyle fiilen ortaya çıkma şekli, feodalizmin dağılmasından neredeyse iki yüzyıl sonrasına kadar gerçekleşmemiştir. Bu sebeple geçiş sürecinin aşamaları arasında herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Yani bir yanda feodalizmin gerilemesi diğer yanda kapitalizmin yükselişi mevcuttur. Bundan dolayı Dobb, feodalizmin zayıflamasını ve parçalanmasını feodal sistem içerisindeki nedenlerden kaynaklandığını bunları ise *–efendilerin daha fazla gelir ihtiyacı, serflerin aşırı sömürü tutkuları-* şeklinde açıklanmıştır. (Sweezy, 1986: 82).

Başka bir deyişle, Dobb ’un teorisine göre, feodalizmin çöküşü, iş gücünün aşırı sömürülmesi sonucu serflerin lordların mülklerini terk etmesi ve geride kalanlar sistemin eski temelde kendini koruması için çok fazla çalışmaması şeklinde olmuştur. Bu nedenle feodal yönetici sınıfın, emek gücünün dönüşümünü benimsememesi, topraklarının özgür çiftçilere kiralamaya zorlanması gibi unsurlar, ticaretin yükselişinden ziyade bu dönüşümün temel tetikleyicileri olmuştur. Bu tetiklemenin bir sonucu olarak da kırsal kesim üretim ilişkilerinde, önemli dönüşümler meydana gelmiştir. (Sweezy & Dobb, 1950: 138). Fakat feodal sistemin dağılmasındaki içsel sebeplerin dışında, diğer baskın sebepleri oluşturan unsur ise uzun mesafeli ticaretin canlanması, kentleşmenin artması, pazar ilişkilerinin gelişmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Batı Avrupa feodalizmi, kapitalizminin yükselişinin gerekli ön koşulunu belirlemiştir (Sweezy, 1986: 81). Yani feodalizm her ne kadar sistemsel ve dönemsel olarak kapitalizmden kopuk olsa da dağılmasındaki nedenler kapitalizmin tetikleyicisi olmuştur. Ayrıca Hilton, feodalizmden kapitalizme geçişte toprak ağaları ve köylüler arasında ortaya çıkan fazlalık üzerine dikkat çekmekte ve geçişi bu mücadelenin sonucu olarak görmektedir. Bu görüşe göre; kira üzerindeki mücadele, kendi kendine yeten köylünün feodal sistemle beraber topraklarından atılmasına sebep olmuştur. Pazar için giderek artan ve uzmanlaşan varlıklı köylülerin (gelecekteki özgür çiftçi sınıfı) bir kısmından yararlanarak büyüyen sosyal farklılaşmaya yol açmıştır. Böylece pazar amaçlı üretim ortaya çıkmıştır⁷. Bu da yaşam gereksinimlerinin çoğunu piyasadan satın almak zorunda olan çok sayıda bağımlı ücretliler yaratmıştır (Epstein, 2007: 252). Yani feodal yıkım perspektifinden kapitalizm, ticaretin herhangi bir ticaret öncesi sosyal örgütlenmenin çözücü etkisinin sonucu olmuştur (Sweezy, 1986: 81). Yani ticaretin (eş zamanlı emtia üretiminin) feodalizmi yıkmada önemli bir rol oynadığı ve bununla beraber kapitalizmin yükselişi için gerekli ön koşulları oluşturduğu görülmüştür.

Sonuçta feodal dönemdeki sınıf mücadelesi, tarımsal kapitalizme, kapitalist satıcı ve alıcı pazarlarının oluşmasına yol açarak kapitalist gelişim unsurlarının ön koşullarının bazılarının oluşmasına neden olmuştur. Aslında feodalizmden kapitalizme geçiş tartışmaları karışıktır çünkü üç yarı fenomen bir araya getirilmiştir: Bunlardan ilki, yeniden dağıtıcı bir dünya imparatorluğunun feodal varyantının kapitalist bir sisteme eşsiz dönüşümü (manifaktür) , bu dönüşüme dış alanların dahil edilmesi ve kentleşme, son olarak süregelen kapitalist bir dünya ekonomisinde, emeğin proleterleşmesi ve toprağın ticarileşmesinin -yani metalaşması-8 genişletilmesidir (Wallerstein, 1976: 273). Bu üç ayrı sürecin

⁶ Bu haliyle feodal bey, serflerin sınıfsal olarak temelini oluşturduğu bölgelerde, mülkiyetini elinde bulundurduğu malikaneyi sömüren bir soylu statüsündeydi. Bu malikanelerin büyüklükleri inanılmaz boyutlardadır: Polonya kökenli Radziwill ailesinin şu anki İrlanda’nın yarısı genişliğinde mülkleri vardı. Rusya İmparatoricesi II. Katerina, gözdelelerine kırk ile elli bin arsında serf bağışlamıştır. Polonya Krallığı’nın önde gelen soylu ailelerinde biri olan Potocki ailesinin Ukrayna’da yaklaşık üç milyon dönüm toprağa sahip olduğunu belirtmektedir (Hobsbawm, 2019: 24).

⁷ S.R. Epstein Rodney Hilton, *Marxism and the Transition from Feudalism to Capitalism* isimli makalesinde Pazar amaçlı üretimi, satılabilir mallar (saleable commodities) olarak tanımlamaktadır.

⁸ Polanyi’ ye göre piyasa mantığı ya da piyasa sistemi kendi varlığını devam ettirebilmek için metalaşmaya ihtiyaç duyar. Yani kapitalist dönüşüm perspektifinden bakıldığında; iş gücünün, göstermiş olduğu performans miktarınca ücretlendirmesi, özel mülkiyet kavramının gelişmesi (çitleme hareketi), üretim faktörleri arasındaki serbest değişim. Bütün bunlar emeğin, toprağın ve paranın metalaşmasının bir sonucu olarak ifade edilmiştir. (Polanyi, *Büyük Dönüşüm Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*, 2010).

tarihsel bir perspektiften açıklığa kavuşturulması, kapitalist d n şim tartışmalarını açıklamakta faydalı olmaktadır.

I.I. Kent

Kentler ve kent kavramı sadece feodal dönemde değil, şark despotizmi ve antik ağ dönemi gibi birçok kapitalizm öncesi toplumlarda da var olmuştur. 12. Yüzyıl sonrasın da birtakım ticari faaliyetler çerçevesinde gelişen toplumsal yapılar, kent kavramının değişimini ve gelişimini hızlandırmıştır. Bu değişimler ve gelişmeler her ne kadar kapitalizmin  n cepeleri olarak tanımlanmasa da katı çekirdeğinde bulunan temel yapılar itibariyle feodal yapının farklı bir forma evrildiğinin işaretleri olmuşlardır.

Kapitalist d n şim öncesinde kentler, kent görünümünden ziyade üretimi el zanaatlarına dayanan maddelerin ve gıda mallarının bir pazarı olmuştur (Alkan & Duru, 2002: 38). 12 ve 13. Yüzyıllardan itibaren feodal yapı içerisinde yaygın olan bu pazar yerleri birleşerek feodal bir yapı içerisinde toplu yerleşim yerleri oluşturmuşlardır (Fülberth, 2018: 101). Feodal dönemde ortaya çıkan ve kapitalist özellik taşıyan modern kent kavramından oldukça farklı olan bu yerleşim yerlerinin kendine has siyasi, iktisadi ve toplumsal yapıları olmuştur. Bu yapı feodal sistemin oluşumunda ve olgunlaşmasında anahtar rol oynamıştır.

Orta ağ feodalizminin baskın olduğu bir dönemde ortaya çıkan kentlerin iktisadi ve sosyal yapısı, sanayi sonrası ortaya çıkan kent yapısından oldukça uzaktır. Kapitalizmin başlıca unsuru ve tetikleyicisi olan makineleşme ve kapitalizme has emek örgütlenmelerinin bu dönemde olmayışı bu farkın en önemli özelliğidir. Feodal dönemin üretim yapısı, o dönem için sınırlı düzeyde bulunan insan emeğine ve ilkel yapıda yer alan birtakım teknik aletlerle oluşmuştur. Buna karşın kapitalist dönemde ortaya çıkan kentlerde, önceki d nemele göre insan emeğini artıran teknikler -*buhar gücü ve elektrik gücü*- kullanılmıştır. Ayrıca feodal kentlerin aksine kapitalist dönemde oluşan kentlerde, iktisadi ve sosyal örgütlenmelere yol açan yeni üretim biçimleri gelişmiştir (Gündüz, 2020: 47–48).

Feodal dönem kent yapısında, iş bölümü ve uzmanlaşma çok sınırlı bir yapıda olmuştur. Bu durum, feodal dönem kentlerde bulunan üretim biçimiyle ilgilidir. Bu dönemde üretimden sorumlu zanaatkarlar k uk lonca toplulukların denetim ve sınırlılıkları içerisinde, evlerinde ya da evlerine yakın k uk dükkanlarda üretim yapmışlardır. Bu yapı, zanaatkarların üretim ve denetimin her aşamasında bulunmasına neden olmuştur. Buna karşın kapitalist dönem kent yapısında, büyüyen üretim hacmiyle birlikte iş bölümü artmış ve karmaşıklaşmıştır. Ayrıca alışanların denetimi ve üretimi için feodal dönemde göremeyeceğimiz fabrika sistemi ortaya çıkmıştır (Alkan & Duru, 2002: 39).

Kapitalist dönem öncesi kent tipolojisi bir takım sosyal ve siyasi yapılanmaları içinde barındırmıştır. Feodal dönemde ortaya çıkan ve kendine has özellikler barındıran bu yapılardan biri de lonca teşkilatlanmasıdır. Lonca yapılanması çeşitli meslek gruplarını bir araya getiren siyasi, sosyal ve toplumsal etkileri bulunan bir örgütlenmedir. Bu yapılanmanın genel işlevi aşağıda belirtilmiş olduğu gibidir;

- Loncaya kayıtlı zanaatk rların mülkiyet haklarının korunması,
- Mübadele ilişkilerinde karışlıklı sözleşmelerin (Contract enforcement⁹) sağlanması,
- Üretim ve işgücünü desteleyecek bir biçimde eğitimin düzenlenmesi.

Buna ek olarak feodal dönemde lonca yapılanması; kent güvenliğinin sağlanması ve vergi toplanması gibi toplumsal ve siyasi açıdan önemli görevleri yerine getirme özelliğine sahiptir.

⁹ Karışlıklı sözleşme ilişkisi, tarihsel sistemlerin t m n de iktisadi gelişme için her zaman önemli bir olgu olmuştur. Adam Smith ulusların zenginliğinde firmaların ve bireylerin uzmanlaşmasına ve emek bölünmesine büyümenin unsuru olarak bakmıştır. Bu nedenle karışlıklı sözleşme ilişkisi bu yapının ana unsur haline gelmiştir. (Messick, 2005: 3).

Kıta Avrupa’ında lonca yapılanmalarının etkisi sınırlı düzeyde kalmış, etkileri ancak bölgesel düzeyde görülmüştür. Kapitalist dönemde ortaya çıkan kent yapılanmalarında ve iktisadi örgütlenmelerinde olduğu gibi iletişim ve bilgi alışverişi henüz ortaya çıkmamıştır (Çeven, 2019: 86).

Feodal dönem kent yapısında ortaya çıkan pazar ilişkileri, kapitalist dönem ile karşılaştırıldığında, akıcı bir şekilde ilerlemediği görülmektedir. Çünkü feodal toplumlarda dönem, yönetim ve din anlayışıyla birlikte hareket etmiş, iktisadi yapının güç kazanmasına engel olmuştur. Kapitalist dönem öncesi kent tipolojisinde; soylu sınıf ve geliri yüksek kesim merkezde, yoksul sınıf ise kentin daha dış kesimlerinde bulunmuştur. Bu da ekonomik yapıdaki akıcılığın önündeki en büyük engellerden birisi olmuştur. Ayrıca bu durum kapitalist dönemde ortaya çıkan girişimci burjuva sınıfının ortaya çıkmasını engellemiş sermayenin belli ellerde toplanmasına sebep olmuştur (Keleş, 2005: 9).

Sonuç olarak feodal dönem ve kapitalist dönem kent kavramı ile ilgili karşılaştırıldığında üretim yapısı ve sanayileşme diğer siyasal, sosyal ve toplumsal kavramlarda olduğu gibi kilit bir rol oynamaktadır. Feodal dönemde üretim yapısının sadece canlı insan emeğine dayanması, toplumsal yapıyı etkilemiş, sosyal ve iktisadi örgütlenmeler bu dinamik yapı üzerinde gerçekleşmiştir. Bu açıdan feodal dönem kent yapısındaki iktisadi, siyasi ve sosyal ilişkiler, kapitalist dönem kent tipolojisinden oldukça uzak olmuştur. Feodal dönemde ortaya çıkan lonca yapılanması gibi iktisadi örgütlenmeler kapitalist dönüştürmenin ön cephesi gibi görünse de üretim sistemlerinde belirgin bir değişime sebep olmadığı için bir önkapitalist özelliği göstermediği de anlaşılmaktadır.

Bu açıdan feodal kentin kapitalist bir yapıya geçişin ilk adımı Avrupa’da 14 ve 15. yüzyılda ticaretin gelişmesiyle ortaya çıkan manifaktür üretim yapılanmasının yaygınlaşmasıyla mümkün olmuştur.

I.II. Yeniden Dağıtımcılık ve Manifaktürün Gelişimi

Avrupa’da 14. ve 15. yüzyıllarda başlayan ticari hareketlenme o döneme kadar içine kapalı ve kâr amacı gütmeyen iktisadi yapıyı ciddi anlamda dönüştürmüştür. Her ne kadar bu döneme kadar bölgesel bazda sermaye ve üretim tekniklerinde bazı hareketlenmeler görülse de feodal sistemin baskın olduğu Kıta Avrupa’ında bu gelişmeler çok zayıf kalmıştır.

Manifaktür böyle bir dönüşüm sonucunda, 15. ve 18. yüzyıllar arasında Avrupa’da, feodal üretim sisteminin kapitalist bir yapıya dönüşmesinde etkili olmuş bir üretim tarzı olarak şekillenmiştir. Manifaktür üretim sistemi kentlerde ve kırsal yerlerde üretim yapan küçük üreticilerin tek bir üretim merkezinde (atölyede) toplaması sonucunda ortaya çıkmıştır (Tezgel, 2013: 99).

Feodalizmden kapitalizme geçişte önemli bir yapı olan manifaktür, hem feodal sistemin üretim tarzı olan zanaat üretimini hem de kapitalist bir yapı olan makine ile üretimi içinde barındırmıştır. Bu da geçiş tartışmalarında manifaktür kavramını önemli hale getirmiştir. İlk bakışta zanaat üretim tarzından çok da farklı olmayan manifaktür, üretim sistemi ve bu sistemin bir sonucu olan toplumsal ilişkiler açısından, feodal sisteme özgü yapılardan oldukça farklı olmuş ve bu sistemden kesin bir çizgi ile ayrılmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında manifaktür, feodal sisteme özgü el zanaatlarından farklı yeni bir üretim ve örgütlenme biçimi olarak, bir sermayedar (kapitalist) altında, aynı atölyede çalışan zanaatkarların türdeş meta üretme amacı ile bir araya gelip çalışması olarak tanımlanmıştır (Berg, 1994: 63).

Manifaktür Orta Çağ’ın baskın siyasi ve iktisadi yapısı olan feodalizmin yıkılma sürecinde, nüfusun görece yoğun olduğu kentlerde el zanaatlarına dayanan üretim sisteminin dönüşümüne ve kentsel alanların dışında kalan kırsal bölgelerin üretim yapısına eklenmesine ve kapitalist üretim yapısının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ortaya çıkan kapitalist üretim sistemi, zanaatkar ve tüccar arasında oluşan satın alma (purchasing system) sistemini, feodal dönemine göre daha örgütsel ve sistemli bir yapıda olan atölye sistemine dönüştürmüştür. Üretimi daha düşük maliyetle yapmak ve sıkı lonca denetimlerinden kurtulmak isteyen girişimci, bu üretim sürecini benimsemiş ve kapitalist bir özellik taşıyan manifaktür üretim sisteminin Kıta Avrupa’sına yayılmasında öncülük etmiştir (Tezgel,

2013: 111). Bu açıdan bakıldığında manifaktür üretim sisteminin ortaya çıkışı ve gelişmesi, dönemin feodal üretim yapısını değiştirmekle kalmamış, sınıfsal anlamda girişimci sınıfının doğmasını tetikleyerek toplumsal yapıyı da etkilemiştir.

Zanaat üretiminin hâkim olduğu feodal bir dönemde kapitalist bir üretim tarzına öncülük eden manifaktürün ortaya çıkıp yaygınlaşması, feodal zihniyetin yerini, kapitalist bir zihniyetin almasının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Bu sebeple manifaktürü ortaya çıkaran iktisadi yapılar birbirleriyle ilişki içinde olmuşlardır. (Dobb, 1981: 15).

Sonuç olarak bakıldığında manifaktür üretim sistemi, feodal sistem içerisinde ortaya çıkardığı yapısal dönüşümler açısından, kapitalist bir üretim sisteminin ve tarzının sonucu olmuştur. Buradan hareketle manifaktür (atölye) yapısının ortaya çıkışı ve Kıta Avrupa’ında yaygınlaşması feodal yapının çözülmesini hızlandırmış ve kapitalizmin ortaya çıkışını tetiklemiştir.

Kıta Avrupa’ında 12 ve 13. yüzyılda başlayan kentleşme hareketi ve 14 ve 15. yüzyılda başlayan ticari hareketlenme geçiş tartışmaları için bir dönüm noktası olmuştur. 16. yüzyıl Kıta Avrupa’ında birbiri ardına gerçekleşen ve kapitalist üretim tarzını hızlandıran birçok iktisadi ve sosyal gelişmeye sahne olmuştur. Bu gelişmelerin belki de en önemlisi; manifaktür üretim yapısının ortaya çıkmasıyla, sistemli bir şekilde üretimden bağımsızlaştırılan, el çektirilen ve hayatta kalmak için emek gücünü satmak zorunda kalan işçi sınıfı olmuştur (Hunt & Lautzenheiser, 2019: 46).

14 ve 16. yüzyıl dönemleri içerisinde nispeten farklılık göstermeyen Avrupa nüfusu 1600’lerin başında neredeyse 70 milyona kadar ulaşmıştır (Maddison, 2006: 34). Nüfusun bu denli hızlı artışına, özellikle İngiltere’de 13. yüzyıl sonları gibi nispeten erken bir zamanda ortaya çıkmış olan çitleme hareketi eşlik etmiştir. Dönemsel açıdan daha etkinliğini kaybetmemiş olan feodal soylu sınıfı, çitleme hareketinin etkisi ve sürekli artan nakit ihtiyacını karşılamak için, hayvan otlatmada kullandıkları toprakları, giderek kapitalist bir form halini alan tekstil atölyelerinin taleplerini karşılamak için çevirmişlerdir. Bu durum manifaktür üretim sistemi ile ortaya çıkan tekstil atölyelerinin yüne olan talebini artırmıştır. Dolayısıyla tekstil atölyelerinde ve çiftliklerde ihtiyaç duyulan emek gücü en üst düzeye çıkmıştır (Hunt & Lautzenheiser, 2011: 17).

Feodal sistemin yıkılma sürecinde ortaya çıkmış olan kapitalist dokuma sanayi, üretimi el zanaatlarına dayanan ilkel sistemden daha fazla yün ve emek gerektirmiştir. Bu durum da o dönem de koyun yetiştiriciliğini daha karlı bir iş haline gelmiştir. Koyun yetiştiriciliğinin karlı bir hal alması, geniş ve verimli topraklara olan ilgiyi artırmıştır. Fakat bu topraklar, küçük köylü grupların ellerinde bulunmaktadır. Bu durumda feodal senyörler (landlordlar) bu toprakları elde etmek için küçük köylü işletmelerini dağıtmaya ve ellerindeki toprakları alarak onların mülksüzleşmelerine sebep olmuşlardır. Mülkleri ellerinden alınan ve topraklarından kovulan köylüler, kapitalist bir özellik taşıyan manifaktürlere bağlanmak zorunda kaldılar. Bu zorunluluk, geçimlerini topraktan sağlamak zorunda olan köylüleri, kırsal kesimleri terk edip, kent merkezlerine yani manifaktür üretim tarzının yaygın olduğu yerlere gitmeye mecbur bırakmıştır. Bu açıdan kapitalist dönüşüm çerçevesinde ortaya çıkan mülksüzleştirme hareketi, kapitalist bir işçi sınıfının ve ilkel anlamda sermaye birikimin doğuşuna yol açmıştır (Zubritski, Mitropolski, & Kerov, 2011: 219). Ancak ortaya çıkan yeni işçi sınıfını oluşturan sadece çitleme ve göç hareketleri olmamıştır. Feodal dönemin sonlarında bazı küçük senyörler (landlordlar) ve küçük toprak sahipleri rantlardaki artıştan dolayı iflas ile karşı karşıya kalmıştır. Şehirlerdeki lonca yapılanmaları için de durum pek farklı olmamıştır. Ödenemeyen borçlar ve üretim aksaklıkları feodal dönem iktisadi yapısını ciddi anlamda zorlamıştır. O dönem için lonca yapısında bulunan tüccar ve zanaatkarların sayısının azaltılması bu krize bir ölçüde çare olmuştur. Fakat loncaların bu tekelleşme arzusu kapitalist bir özellik taşıyan işçi sınıfının orya çıkışına zemin hazırlamıştır (Hunt & Lautzenheiser, 2019: 47).

Sonuç olarak değerlendirildiğinde, feodal dönemin sonunda ortaya çıkan çitleme hareketi ve feodal lordların köylüyü mülksüzleştirme hareketi, köyden kente göçü hızlandırmıştır. Manifaktürün kent merkezlerinde yaygınlaşması, göç sonucunda ortaya çıkan vasıfsız iş gücünü üretime dahil etmiş ve yeni üretim sistemiyle beraber yeni bir sosyal sınıfın yani işçi sınıfını oluşmasına zemin hazırlamıştır. İşçi sınıfı, ilkel halini feodal kent tipolojisiyle beraber oluşturmaya başlamasıyla, orta çağ feodal yapısı

ciddi anlamda bir önkapitalist yapıda kendini göstermiş ve kapitalist dönüşüm ve değişimin temel saiklerini içine barındırmıştır. Orta Çağ'ın siyasal, sosyal ve iktisadi anlamda temel belirleyicisi olan feodalizm, olgunlaşmış biçimine 11. yüzyılda ulaşmıştır. Üretim örgütlenmesi belirli sınırlar çerçevesinde yapılmış ve artı değere toprağın tek sahibi olan feodal tarafından el konulmuştur. Fakat feodal sistem oluşumunu henüz tamamlamadan yıkılışına neden olacak unsurlar ortaya çıkmıştır. Toprak mülkiyetinin gelişmesi, ticaretin nispi oranda serbestleşmesi, emek gücünün özgürleşmesi, bu süreci hızlandıran unsurların başında gelmektedir. Ayrıca bu sürecin hızlanmasında, ticari oluşumların loncalar çerçevesinde gerçekleşmesi, kent yaşamının hızlanması, ticari anlamda burjuvazinin gelişmesi, feodal düzeni çözerken ticari anlamda kapitalizmi ortaya çıkarmıştır (Beaud, 2016: 19).

Birçok Batı Avrupa ülkesinde farklı düşünsel açılardan kendine has bir ifade şekli bulan feodal sistem, iktisadi anlamda geçerliliğini yitirse de siyasal açıdan hala güncelliğini korumaktadır. Soylu sınıfın, lüks harcamalarının ve fiyatların yükselişi karşısında görece gelirlerinin geri kalmasına neden olan feodal sistemin yetersizliği, soylu sınıfın yani aristokrasini o güne dek görülmedik bir yoğunlukla sınıfsal ayrıcalıklarını ve statülerini kullanmalarına sebep olmuştur¹⁰ (Hobsbawm, 2019: 25). Bu da göstermektedir ki; kapitalizm her şeyden önce iktisadi ve tarihsel açıdan oldukça önemli bir toplumsal sistem olmuştur. Bu durumda kavramsal olarak iktisadi, siyasi ve sosyal birçok girift konuyu içinde barındıran bu yapının diğer tarihsel sistemlerden ayrılmasını zorlaştırmıştır. Yani herhangi bir verili dönemde homojen bir sistemden söz etmek zordur. Tarihin herhangi bir döneminde o dönemden önceki ve sonraki dönemlerin unsurları bir karmaşa içindedir. Her yeni toplumun öğeleri eski toplumda, her eski toplumun önemli öğeleri de yeni toplumda görülmektedir. Bu sebeple kapitalizmin kökenlerine ve nereden geldiğine bakabilmek için önemli olan yeni şeklin bütün topluma damgasını vuracak ve gelişim yönünü şekillendirecek düzeyde geliştiği aşamaların, önemle dikkate alınmasının gerekli olduğu unutulmamalıdır.

Bu anlamda kapitalizmin ayak seslerini, birkaç yüzyıl öteden yani 1700'lerin dünyasından duymak mümkün olduğu görülmektedir. Sınıfsal perspektiften burjuvazinin oluşması; modern devletlerin şekillenmesi, ticari anlamda ulusalcılığın öne çıkması, ticaretin dünya ölçeğindeki gelişimi ve egemenliği, farklı üretim süreçlerinin ortaya çıkışı, birbirinden ayrılması mümkün olmayan oldukça karışık süreçlerdir. Kapitalizmin ayak seslerinin duyulmaya başlanıldığı bu döneme damgasını vuran belki de en önemli iki unsur; dünya servetinin trajik biçimde yağmalanması ve sınıfsal anlamda burjuvazinin yaratımıdır.

II. DÜNYA SERVETİNİN YAĞMALANMASI (MERKANTİLİZMİN ALTIN ÇAĞI)

Haçlı Seferleri, özellikle Kıta Avrupa'sında o dönem için büyük bir sermaye ve zenginlik birikimine neden olmuştur. 13 ve 14. yüzyıllarda İtalyan cumhuriyetleri başta olmak üzere Hollanda ve İngiltere gibi ülkeler de bankacılık, finans ve ticaret alanında önemli gelişmeler gerçekleştirmiştir. Bu dönemde gerçekleşen sermaye ve zenginlik artışı teknolojik yapıda birtakım gelişmelere ve iyileşmelere neden olmuştur. Barutun ateşli silahlarda kullanılması, pusulanın etkin kullanımı, yeni deniz yollarını keşfi ve haritacılığın gelişimi gibi nedenler hem feodalizmin çöküşünü hızlandırmış hem de merkantilizm denilen ticari kapitalizmin ortaya çıkışını hazırlamıştır.

Çağdaş iktisadi istemlerden birisi olan kapitalizm, fizyokrasi ve merkantilist düşünce sistemlerinden etkilenmiştir. Kapitalist sistem daha önce çalışılmış olan teorilere göre kurumsallaşmasını, zaman dilimi içerisindeki olaylara ve değişimlerin etkilemiş olduğu teorik kurallara göre çerçevelemiştir. Sistem Batı Avrupa'nın yaşamış olduğu iktisadi, siyasi gelişmelerle bağlantılı olarak günümüzdeki haline kavuşmuştur. Yani, "Orta Çağ'ın son dönemlerine doğru feodalizmin yıkılışı

¹⁰ Hemen hemen çoğu halk tabakasından gelen devlet memurları oranının 1719' da %66'dan 1780'de %23'e düşürüldüğü İsveç'ten, feodal tepki sonuca hızlanan büyük devrime ev sahipliği yapan Fransa'ya dek, görece aşağı sınıftan rakiplerini, tacın kanatları altındaki kazanç kapılarından attılar.

ve merkezi devletlerin meydana gelmesi, yönündeki siyasal değişimler iktisadi düşüncede XV. yüzyıldan itibaren yön değiştirmiştir. Merkantilist doktrin iktisadi yönden kapital birikime yardımcı olurken merkantilizme karşı oluşan liberal doktrin ise ticari kapitalizmin ve piyasa ekonomisinin şartlarını hazırlayarak sanayi kapitalizmin sözcülüğünü yapmıştır (Ülgen, 2000: 85).

“Merkantilizm” terimi mutlak hükümdarların sahte mülklerine dayanan, liberal olmayan politikaların takip edildiği geniş bir Avrupa tarihi dönemini ifade eder. Merkantilizm 16., 17. ve 18 yüzyıllarda büyük ticari devletlerin iktisadi sistemlerine atıfta bulunarak, ulusal zenginliğin ve gücün, ihracatın artırılması karşılığında, külçe (değerli maden) alımına dayanmaktadır. (Jean Beuve, 2016) .

Merkantilizm altında bir ulusun, iktisadi anlamda dengesinin, sahip olduğu değerli maden, altın veya gümüş miktarı ile ölçülebileceğine inanılmış, bu değerli metaller refah prestij ve güç kaynağı olarak kabul edilmiştir (İslahi, 2006).

16. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar, Avrupa hükümdarları ulusal ekonomilerini güçlendirmeyi amaçlayan bir merkantilizm politikası benimsemişlerdir. Bunlar:

- Bir ulusun servetinin sahip olduğu altın ve gümüş (külçe) ile ölçüleceği,
- Bir ulusun ithal ettiğinden daha fazla mal ihraç etmesi. Başka bir ifadeyle, bir ülkenin altın ve gümüş arzını inşa edebilmesi için ticaretin, ihracat lehine olumlu bir dengesi olması gerekliliği,
- Kolonilerin Avrupa’da üretim ve ticaret için mevcut olmayan hammaddeleri tedarik etmesi ve merkez ülkelerde üretilen mallar için bir pazar görevi üstlenmesi (Romano, 2003: 111).

Bu sayede merkantilizm sadece belirli bir iktisat politikası değil, daha da önemlisi iktisadi fikirlerin karakteristik bir organı haline gelmiştir. Çünkü en iyi politika araçlarını neyin oluşturduğuna dair görüşler, iktisadi yaşamın eğilimlerinin bilinçli ya da bilinçsiz yorumlarına dayanmaktadır (Heckscher, 1936: 45).

Belirli fikirlerin karakteristik bir organı haline dönüşen merkantilist politikaların, belirli bir devlet sisteminde ve dünya bölgesinde gelişmesi için bazı faktörlere ihtiyaç duymaktadır. Bunlar:

- 1) Yüksek miktarda ticaret varlığı,
- 2) Aralarındaki rekabeti canlandırmak için yeterli sayıda devlet olması gerekliliği.,
- 3) Yeterince merkezileştirilmiş, bürokratik açıdan etkili devletlerin olmayışı,

(1) Olmadan, merkantilist politikalarından kazanılacak çok az şey olurdu, (2) olmadan rekabetçi olmak için çok az motivasyon olurdu ve kazanacak hiçbir rakip olmazdı ve (3) olmadan rekabetçi politikaları etkili bir şekilde uygulamak için hiçbir yol olmazdı (Ballinger, 2008: 8). Kısacası 1500 civarında gelişen erken merkantilizm dönemi en çok 'külçecilik' ile belirlenmiştir. Bu dönemde Yeni Dünya'dan ve Asya'dan Avrupa sömürgelerine büyük miktarda altın ve gümüş girişi olmuştur (İslahi, 2006).

Tablo 1. Amerika'dan Avrupa'ya Altın ve Gümüş Sevkiyatları (Ton)

Yıllar	Altın	Gümüş
1500-1600	150	7 500
1600-1700	158	26 168
1700-1800	1400	39 157
Toplam (1500-1800)	1708	72 825

Kaynak: (Maddison, 2006: 66)

Tablo 1’deki durumu Hernán Cortés, şu sözleri ile ifade etmiştir: “Bizler yani İspanyollar, öyle bir hasatlığın pençesindeyiz ki bunun tek çaresi altındır”. Avrupa’ya 1503’te değerli madenlerden oluşan ilk gemi Antiller’ den gelmiştir. 1519’ da Güney Amerika Azteklerinin hazineleri yağmalanmıştır. 1534’te şimdiki ismi Peru olan İnka medeniyetinin hazineleri ortaya çıkarılmıştır. Tablo 1’de görüleceği gibi 1500 ile 1800 arasında Amerika’dan Avrupa’ya toplamda 1708 ton altın, 72 825 ton gümüş taşımıştır. Kristof Kolomb merkantilist Avrupa’nın bu altın tutkusunu şu sözlerle ifade etmektedir: “Altın o kadar mükemmel bir şeydir ki ruhları cennete bile gönderebilir”. Merkantilist devletler, gittikleri bölgelerde büyük bir nüfus kıyımına sebep olmuştur. Öyle ki; Meksika’daki yerli nüfus %90

azalarak, 25 milyondan neredeyse 1,5 milyona kadar düşmüştür. Peru’da 1495-1530 yılları arasında yaklaşık 3 milyon insan kaybolmuş, katledilmiş ya da köle olarak satılmıştır (Beaud, 2016: 22).

Şeker kamışı üretimi, köle ticareti, kıymetli madenlerin yağmalanıp Avrupa’ya getirilmesi hemen hemen bir yüzyıl boyunca başta İspanya olmak üzere birçok merkantilist devletin, önemli bir zenginlik kaynağı olmuştur. Hatta İspanya kralı borçlarının önemli bir kısmını ödemiş, savaşları bu altın ile finanse etmiştir. Kısacası değerli madenler dalgalar halinde akmaya devam etmiştir.

İktisadi bir yapı olarak feodal Orta Çağ sonlarından 16. yüzyıla kadar geçen süre içerisinde sosyal ve toplumsal anlamda etkisini ciddi oranda hissettiren merkantilizm, bulunduğu dönem itibariyle bir iktisat politikası veya bir iktisadi düşünceden çok daha fazla anlamı bünyesinde barındırmıştır. Bu açıdan merkantilizm, temsil ettiği iktisadi, siyasi ve sosyal yapılar itibariyle geniş bir tartışmanın merkezi konumunda olmuştur (Magnusson, 2015: 15–16).

Coğrafi keşiflerin hız kazanması ve daha da önemlisi Amerika’nın keşfi ile dönemsel anlamda küresel bir pazar ortaya çıkmıştır¹¹. Bununla beraber meta üretimi ve çeşitliliği artmıştır. Gelişen üretim yapısı beraberinde yeni iş kollarını da ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda gelişen ticari yapı ve üretim sistemlerindeki farklılaşma Kıta Avrupa’sını farklı bir sürecin içine sürüklemiştir. Coğrafi keşiflerin sonucunda oluşan karşılıklı meta dönüşümü, Kıta Avrupası için karlı bir ticari ortama zemin hazırlamıştır (Demir, 2020: 127).

Amerika ve diğer deniz aşırı bölgelerin keşfi ile oluşan dış pazar Kıta Avrupa’sına değerli maden ithalatının önünü açmış ve sömürgeleşen bu topraklardan gelen değerli maden, Avrupa’nın zenginleşmesine sebep olmuştur. Sömürgeleşen topraklardaki ticari yapıların ve yeni alanların oluşması Batı Avrupa’nın gelişimi açısından oldukça önemli olmuştur. Bu bağlamda gelişen ticaret hacmi, sonrasında ortaya çıkan tüccar sınıfının desteklenmesi ve ulusal devletlerin ortaya çıkan tüccar yapılanmasını desteklerken korumacı bir yapıya bürünmesi dönemsel açıdan iktisadi yapıyı etkilemiş, korumacı yönelimli iktisat politikaların oluşmasına neden olmuştur (Peukert, 2012: 93–95).

Bir iktisat politikası olarak merkantilizm, bir ulusun niceliksel bazda zenginliğinin ve gücünün artırılması üzerine kurgulanmış bir sistemdir. Başka bir ifade ile merkantilizm ulus devletlerin siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için ortaya koydukları iktisadi sistemler bütünüdür. Bu açıdan bakıldığında merkantilizm, egemen devletlerin siyasal yapılarının iktisadi açıdan rasyonel bir belirleyicisi konumunda olmuştur (Wood, 2004: 111). Bu durum o döneme kadar ki tarihsel sistemler dikkate alındığında bir ilk olma özelliğini de taşımaktadır. Çünkü önceki tarihsel sistemlerin iktisat politikaları belli bir sistemsel örgütlenme bütününden yoksun, dönemsel olaylara ve durumlara göre şekillenen argümanları ve yapılanmaları içermektedir. Merkantilizmle beraber ilk şekli ortaya çıkan ve kapitalist bir form taşıyan yapılanmada bu durum tersine sistemsel bir politikalar bütünü takip edilmiştir.

İktisadi ve sosyal açıdan Orta Çağ’a hâkim olan feodal yapının çökmesinin ardından önem kazanan ulus devletler iktisadi anlamdaki merkezileşme görevinde önemli roller üstlenmiştir. Çünkü merkantilist iktisadi düşünce yapısı, ulus devletlerin iktisadi politikalarına müdahalesi, merkantilizmin fikirsel bütünlüğü için gerekli olmuş ve politikalar bu doğrultuda oluşmuştur (Demir, 2020: 128). Ortaya çıkan müdahaleci ve korumacı merkantilist yapı iktisadi anlamdaki merkezileşmeyi sağlamış ve ulus devletler arasında bir rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Merkantilizmin, devlet idaresine ve müdahalesine dayanması, niceliksel anlamda iktisadi yapının büyüüp gelişmesinin de bu müdahaleler koşulu ile gerçekleşecek olması sosyal ve toplumsal yapıda birtakım değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, iktisadi anlamda güçlü olmanın koşulu hazinenin sürekli büyümesi ve dış ticaret dengesinin merkantilist ülkeler lehinde pozitif bir yapıda olması olmuştur. Yani ithalat ve ihracat dengesinin ihracat yönünde artırılması hatta ithalatın minimum düzeye kalması koşusu ön plana çıkmıştır. Bu durumda egemen devlet ile tüccarlar arasında bir çıkar

¹¹ 15. yy. sonlarından 17.yy’a kadar ki dönemde de denizcilik ve gemicilik faaliyetlerinde yaşanan gelişmeler pusula ve haritacılık alanlarında ortaya çıkan teknolojik ilerlemeler uluslararası ticari mal hareketlerini artırmıştır. Teknolojik yapıda ortaya çıkan yeni gelişmeler ulus devletlerin değerli maden elde etme isteğini tetiklemiş ve külçecilik hareketlerini hızlandırmıştır. Özellikle Yeni dünya ’nın keşfi ve Hindistan’a farklı ticari yollar ile ulaşılması küresel kapitalist sistemin ilk formu olan ticari kapitalizmin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Aydemir & Güneş, 2006: 141).

birliğinin oluşmasına sebep olmuştur (Aydemir & Güneş, 2006: 136–137). Ortaya çıkan bu durum, o döneme kadar ki tarihsel sistemler incelendiğinde ilksel bir özellik göstermektedir. Çünkü merkantilizm sadece devlet idaresine dayanan bir iktisat politikası olmaktan öte, sosyal ve toplumsal yapıları sınıfsal anlamda etkilemiş ve değiştirmiştir.

Merkantilizm kabaca 16 ve 18. yüzyıllar arasında, kapitalizmin iktisadi, siyasi ve sosyal formlarının Kıta Avrupa'sında yayılmasına sebep olan politikaları tam anlamıyla içinde barındırmış bir iktisadi düşünce yapısıdır. Bu bağlamda merkantilizm kendinde önceki diğer tarihsel sistemler ile kıyaslandığında ilk defa niceliksel anlamda bir zenginlik ve dış ticaret temelli bir kar hedefini dile getiren ve bunların uygulanması için devlet müdahalesini ve gücünün kullanılması fikrini ortaya atmış ve uygulamış bir sistemler bütünüdür (Gençoğlu, 2013: 81). Egemen devletler tarafından hedeflenen kar olgusu, tarihsel dönemlerde diğer devletler ve imparatorluklar tarafından da hedeflenip uygulansa da merkantilist dönemdeki gibi olamamıştır. Merkantilist dönem öncesinde ortaya koyulan kar, olgu ve gelirlerinden öteye geçememiştir. Bunun aksine merkantilist dönemde, dış ticaret yapısı oluşturulmuş ve geliştirilmiş, kurumsal yapıların içine ithalat eğilimli politikalar yerleştirilmiştir. Kısaca merkantilizm basit bir hazine artırımından öte kurumsal politikalar içeren iktisadi düşüncelerden biridir.

Bu açıdan bakıldığında merkantilizm, kapitalist üretim tarzının ve yapısının ilk hali olan ticari kapitalizminin tüm argümanlarını ve yapılarını içinde barındırmıştır. Fakat 200 yıldan fazla bir dönemi ihtiva eden bu sistemler bütünü dönemler ve ülkelere göre farklılık göstermiştir.

Kıta Avrupa'sında merkantilist yapılanmalar ve politikalar ülke çıkarları ve toplumsal yapılanmalar dikkate alındığında ciddi farklılıklar göstermiştir. Örneğin; ticari kapitalizmin başat faktörlerini, kendi kurumsal yapısı içinde özümseyen ve uygulayan İngiltere merkantilizmi, sanayi kapitalizminin ön koşulu olarak görmüş ve uygulamıştır. İspanya merkantilizmle beraber değerli madenleri Avrupa'ya akıtan bir koloni imparatorluğuna dönüşmüş, Hollanda ise gemicilik faaliyetleri ile ticari kapitalizme vurgu yapmıştır. Almanya ve Avusturya'da bürokrasiye dayanan bir merkantilizm söz konusu olmuş ve bu iki ülkede oluşan merkantilist politikalar bu çerçevede şekillenmiştir. Maliye bakanı Jean-Baptiste Colbert öncülüğünde oluşan merkantilist politikalar Fransa'yı klasik merkantilizmden ayırmıştır (Eren, 2011: 47).

Sonuç olarak merkantilizmin, ihtiva ettiği uzun dönem ve devletler bazında farklılaşması kesin ve mutlak bir düşünce tanımının yapılmasını güçleştirmiştir. Bu sebeple iktisadi sistemler içinde merkantilizmin önemini anlamak ve kavramak için devletler ve egemen uluslar bazında bu kavramı ve yapıyı incelemek her zaman önemli olmuştur.

II.I. Külçecilik Üzerine Kurulan Bir Yapı (İspanyol Merkantilizmi)

Tarihsel bir yapı, sistem ve iktisat politikası olarak merkantilizm, devletler bazında incelendiğinde ilk ve en basit hali İspanyol merkantilizmi olmuştur. İspanyol denizcilerin Amerika'yı keşfi ve kıymetli madenlerin sömürü yoluyla Kıta Avrupa'sına akması İspanya'nın görece zengin duruma gelmesinde temel etken olmuştur. Yeni dünyadan gelen değerli madenlerin İspanyol sömürgelerinden gelmesi ve Kıta Avrupa'sında sadece İspanyolların para basımını bilmesi İspanya'nın bülyonist anlayışını, o dönem için hâkim bir konuma getirmiştir.

Altın ve gümüş gibi değerli madenlerin artırılmasına yönelik öğretide kurulan İspanyol Merkantilizmi, Merkantilist politikaların uygulandığı dönemde, Aya ve Amerika'da bulunan kolonilerden kıymetli maden akışı için birtakım düzenlemeler gerçekleştirmiştir. İspanya'nın tipolojik açıdan metalist bir görünüm arz eden merkantilist anlayışına göre değerli madenler 3 şekilde artırılarak biriktirebilmiştir (Koçak, 2019: 25). Bunlar:

1. İthalatı kısıtlayıp altın ve gümüş çıkışını engellemek
2. Faiz oranlarının yükseltilmesi yoluyla ülkeye değerli maden akışını artırmak ve ihracat yönelimli politikalarla para çıkışını engellemek
3. Ticari sözleşmeler yapmak

Her ne kadar merkantilist dönem başında İspanya, değerli maden akışıyla niceliksel bir zenginliğe ulaşmış olsa da uygulanan politikalar sebebiyle bu durum geçici olmuştur. İspanya'nın 15. yüzyılın sonunda Hispaniola'ya (Haiti) yerleşmesiyle başlayan sömürgecilik faaliyetleri merkantilist politikaların uygulanması açısından önemli olmuştur. Bu dönemde yürütülen sömürü sistemi merkantilist politikalar gereği sadece egemen devlet lehine yürütülmüştür. Bu politikalar sonucunda tek taraflı ticaret artmış ve tüccar kontrolündeki işletmelerin tekelleşme süreci hızlanmıştır. Merkantilist politikaların uygulanması sonucunda ortaya çıkan bu gelişmeler İspanyol sömürge imparatorluğundaki sanayileşme hareketinin ciddi anlamda önünü kesmiş ve sanayiye baz alan yeni iş kollarının çıkışını engellemiştir. İspanya'da sanayi temelli yeni endüstrilerin çıkışını, uygulanan yanlış politikalarla engellenmesi, iktisadi döngünün temeli olan üretim aşamasını etkilemiş Proto-Kapitalist temelli bir iktisadi kalkınmanın ve büyümenin önünü kesmiştir. Buna ek olarak 17. yüzyılın başından itibaren İspanyol sömürgelerinde başlayan ve giderek yayılan mülksüzleştirme olgusu egemen devletin ve otoritenin, toplumsal yapı üzerinde bir egemenlik olgusu şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu durum, 17. yüzyılın ortalarına doğru İspanyol sömürgelerinde merkantilist İspanyol hakimiyetini ciddi oranda yavaşlatmıştır. Sömürgelerde İspanyolların, merkantilist politikaları sonucunda oluşan tekelci ve tek taraflı ticari yapılanmaları bu durum daha artırmış ve köle ticareti¹² İspanya'nın elinden çıkıp diğer Proto-Kapitalist devletlerin eline geçmiştir (Williams, 1970: 91).

16.yüzyıl İspanya'sında sömürgelerde ve ticarete uygulanan yanlış politikalar ve bu politikalarındaki ısrar değerli maden akışını engellemiştir. Bunun sonucu olarak sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan üretim yarışında İspanya ciddi anlamda geri kalmış ve İspanya'nın sıkıntılı bir durumun içine girmesini beraberinde getirmiştir. Portekiz ile sömürgeler için yarışan İspanya için 17. yüzyıla gelindiğinde durum çok daha farklı bir hale gelmiştir. Bu dönemde başta Birleşik Eyaletler, Fransa ve İngiltere olmak üzere güçlü merkantilist ülkeler ortaya çıkmış, sömürü yoluyla bülyonist hareketler hızlanmıştır. Buna ek olarak 17. yüzyılın başında başlayan savaşlar, yüzyılın sonuna kadar sürmüş, bu durum İspanyayı iktisadi, siyasi ve sosyal anlamda bir krizin eşiğine getirmiştir (Motomura, 1994: 112).

16. yüzyılın başlarında İspanya, ticari tekelleşme ve sömürgeleşme gibi merkantilist politikalar sonucunda Kıta Avrupa'sının güçlü devletlerinden biri olmuştur. Fakat yüzyılın sonlarına doğru iktisadi ve siyasi anlamda İspanyanın gücü ciddi anlamda zayıflamıştır. İspanya'nın, değerli madenlerin ülke içinde kalması adına uyguladığı merkantilist ticaret ve taşıma politikaları ülke içindeki fiyatlarda bir patlama meydana getirmiştir. Durumu toparlamak adına İspanya merkantilist politikaları daha sert bir şekilde uygulaması ters tepmiş ve birtakım ürünleri ithal etmek durumunda kalmıştır (Koçak, 2019: 26).

Sonuç olarak değerlendirildiğinde, Merkantilist veya Bülyonist bir yapı olarak adlandırılan İspanyol merkantilizmi, uygulanan yanlış politikalar sonucunda 16. yüzyılın başında iktisadi ve siyasi anlamda en güçlü imparatorluklarından biri olan İspanya'yı yüzyılın sonunda fiyat devrimi gibi bir krizle yüz yüze getiren ve altın ihraç eden bir ülke durumuna düşmüştür.

II.II. Fransız Merkantilizmi

Temel anlamda ekonomik yapının, devlet idaresine dayanması esasına dayanan merkantilizm, Fransada Colbertizm olarak adlandırılmıştır. Fransız merkantilizmi, İngiliz merkantilizminin aksine ticari yapıda “*Ticari Merchantlardan*” daha çok resmi devlet görevlilerini ön planda tutmuştur. Fransız merkantilizminin Colbertizm olarak adlandırılmasının nedeni de Maliye Bakanı olarak görev yapan Jean Baptiste Colbert tarafında benimsenin politikaların uygulanması olmuştur.

16 ve 19. yüzyıllar arası yapısal bir iktisadi bütün olarak merkantilizm, İngiltere'de kapitalist bir form taşıyan, tüccar eliyle yürütülürken, Fransa'da merkantilizm, bürokrasi tarafından şekillendirilmiştir (Örs, 2013: 19). Temelinde ulusal bir iktisadi yapı olan Fransız merkantilizmi, İspanyol merkantilizminden farklı olarak ekonomik yapının temelini değerli maden yani bülyonist bir

¹² Köle ticareti, İspanyol egemenliğinde sonra sırasıyla 17. Yüzyılın ortalarına kadar Portekizli, 1640-1695 yılları arasında Birleşik Eyaletlere, 1696- 1701 yılları Cenovalı, 1701'den 1712'e kadar ki dönemde Fransızlara, 1713 ve sonrasında İngiliz egemenliğine bırakılmıştır (Doğruer, 2009: 29).

yapı üzerinden kurmamıştır. Fransız merkantilizminde temel amaç ülkedeki metal para stokunu kullanarak üretimi artırmak olmuştur. Bu sebeple üretimi temel alan ve fikri alt yapısını bu yönde oluşturan Fransız merkantilizmi, ülke zenginliğinin oluşmasında endüstrileşmeye önem vermiş ve sanayiye tarıma bir ölçüde tercih etmiştir. Bürokratik bir yapıyı esas alan ve sanayileşme üzerine kurulan Fransız merkantilizminde devlet; ihracatı teşvik etmek ve ihracata konu olan mal maliyetlerinin en asgari düzeye indirmek amacıyla faiz hadlerini düşük tutmuştur. Buna karşın ithalat, diğer merkantilist devlet geleneklerinde olduğu gibi çeşitli kısıtlamalarla engellenmiştir. Bu açıdan Fransız merkantilizminde, merkantilist politikalar gereği ortaya çıkan devlet müdahaleleri tam anlamıyla uygulanmıştır. (Ülgen, 2000: 87).

Fransız merkantilizminin iktisadi düşünce tarihinde ve ekonomi politik literatüründeki diğer adı “Colbertizm”dir.” Fransız merkantilizmini “Colbertizm” diye adlandırılmansın nedeni ülkedeki merkantilist politikaların Jean-Baptiste Colbert (1619-1698) eliyle oluşturulup yürütülmesi olmuştur. Maliye bakanı göreviyle merkantilist politikaların oluşmasında önemli bir pay sahibi olan Colbert döneminde, Fransa’da sanayi canlanmış ve ihracat temelli teşvik paketleri desteklemiş, ithalatı kısıtlayan gümrük tarifeleri uygulamaya konmuştur. Colbert dönemimdeki üretim faaliyetleri büyük ölçüde devlet kontrolünde yürütülmüş ve tüm ülkede geçerli olan gümrük tarifeleri yürürlüğe konulmuştur (Savaş, 2007: 161).

Colbert öncülüğünde oluşan Fransız merkantilizminde, manifaktür üretim tarzına sahip meslek loncalarında, Proto-Kapitalist bir form taşıyan patron işçi ilişkisinden, üretim sonucunda ortaya çıkan kalite kontrole kadar her şey devlet kontrolünde olmuştur. Devletin üretim ve üretim yapıları üzerindeki kontrolü, niceliksel ve niteliksel anlamda devlet gücünü artırmış ve kurumsal olarak feodal bir özellik taşıyan yapılar, millileştirme politikaları perspektifinden yapısal bir dönüşüme uğratmıştır.

Fransız merkantilizmi, uygulanış biçimi ve getirdiği yapısal argümanlar bakımından Kıta Avrupa’ında uygulanan diğer merkantilist politikalarından farklı olmuştur. Örneğin; İngiltere’de feodal bir yapı taşıyan kurum ve uygulamalar tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılırken, Fransa’da tipolojik anlamda feodal bir özellik taşıyan kurum ve yapılar ortadan kaldırılmak yerine, bir dönüşüm çerçevesinde millileştirilmiştir (Heckscher, 2007: 78).

Jean-Baptiste Colbert (1619-1698) öncülüğünde oluşan ve gelişen Fransız merkantilizmi, sanayiye tarımdan daha fazla önem vermiş, Kıta Avrupa’ında Proto-Kapitalist yapı taşıyan yeni üretim tekniklerinin oluşumuna ve gelişimine yol açmıştır. Buna ek olarak Fransız merkantilizminde sanayinin tarımdan daha öncül bir yapıda olması ve daha önemli görülmesi, bir takım mali reformlarla sanayiye desteklemiş fakat tarımsal yapıyı geri bırakmıştır. Bu durum Fransa’da bir takım yeni arayışları ortaya çıkarmış ve merkantilizm *-toplumsal yapını tabii kanunlara göre yönetilmesini-* esas olan “fizyokrasi”ye doğru yol alamaya başlamıştır.

II.III. Alman Merkantilizmi (Kameralizm)

Kameralizm olarak adlandırılan Alman merkantilizmi, İngiliz ve Fransız merkantilizmleri gibi devletin iktisadi yapıya geniş bir şekilde müdahalesini desteklemiştir. Müdahalelere ek olarak Alman merkantilizmi, gümrük tarifelerinin ve vergi politikalarının yoğun bir biçimde kullanılmasını teşvik eden, altın ve gümüşün birikimine dayanan bir artışın politikalarının temeline koymuşlardır.

Başta Almanya ve Avusturya’daki merkantilist politikaların uygulanma şekline Kameralizm adı verilmiştir. Kameralist politikalar, diğer merkantilist düşünce yapılarında olduğu gibi egemen devletin niceliksel anlamda gelirinin artması ve korunması üzerine kurulmuştur (Haney, 1920: 137). Kameralizm’i diğer merkantilist düşüncelerden ayıran en önemli unsur iktisadi düşünce yapılarının yanında, hukuki ve siyasi etmenlerinde politikaların oluşmasındaki etkisi olmuştur (Örs, 2013: 20). Orta Çağ’ın sonlarına doğru iktisadi düşünce yapısında ortaya çıkan farklılaşmalar ve bu farklılaşmanın bir sonucu olarak mali yapıya verilen önemi gittikçe artırmıştır (Savaş, 2007: 162).

Kameralist bir düşünce yapısını benimseyen Almanya'nın, Kıta Avrupa'sının ortasında bulunması diğer merkantilist düşünce yapılarında ayrılmasına neden olmuştur. Diğer merkantilist yapılarının olgunlaşmasında ve gelişmesinde dönemin fikir insanları etkili olurken alman merkantilizminin (Kameralizm) ortaya çıkışında ve gelişiminde alman bürokratik yapısının ve devlet adamlarının etkisi olmuştur. Bu açıdan alman merkantilizmi ihracata dayalı dış ticaret varsayımını temel amaç olarak görmemiş, iktisadi sistem içerisinde idari ve hukuki yapıyı da sisteme entegre etmiştir. Ayrıca diğer merkantilist politikalardan farklı olarak nüfus artışını ve nitelikli göçü desteklemiştir.

Alman merkantilizmine (Kameralizm) göre bürokratik anlamda ulusal bir ekonominin temelinde emek gücü ve para bolluğu olmuştur. Fakat merkantilist politikalar uygulandığı dönemde salgın hastalıklar ve otuz yıl savaşları gibi etmenler, emek gücünü ciddi anlamda etkilemiştir. Bu bağlamda Kameralist bir düşünce yapısının uygulandığı Almanya yönünü nüfus politikalarına çevirmiştir. Bu politikalar sonucunda da bürokratik yapı nakit para ve sermaye mallarında oluşan kamu kaynaklarının büyük bir kısmını kırsal alana aktarmıştır. Bu durum da hububat üretiminde ciddi bir artış sağlamıştır (Coleman, 1956: 287).

Sonuç olarak bakıldığında, Kıta Avrupa'sında uygulanan merkantilist politikalar bütününden farklı bir düşünce yapısı olan Alman Merkantilizminde (Kameralizm) devlet gücü ile iktisadi gücün beraberliği esas alınmış ve Kameralist politikalar bu çerçevede oluşturulmuştur. İktisadi sistemde devletin ön plana çıkarılmış olması, Almaya ve Avusturya'yı Kıta Avrupa'sında ön plan çıkarmış olsa da emek piyasasında, nüfus politikalarında yaşanan aksaklıklar ve otuz yıl savaşlarının kaybedilmesi Kameralist politikaların devam etmesini engellemiştir. Buna ek olarak içe dönük bir iktisadi anlayışın benimsenmesi Almanya'nın Kıta Avrupa'sındaki yarışta rakiplerinin gerisinde kalmasıyla sonuçlanmıştır.

II.IV. İngiliz Merkantilizmi (Ticari Merkantilizm)

İngiltere Kıta Avrupa'sındaki diğer ulus devletler ile karşılaştırıldığında Proto-Kapitalist bir yapı taşıyan manifaktür üretim tarzını *-yani bir ölçüde sanayileşmeyi-* daha geç başlatmış ve iktisadi yapısının oluşumunda tarım önemli bir faktör olmuştur. Bu durum İngiltere'yi Kıta Avrupa'sında güçlü bir ticaret merkezi haline getirerek, merkantilist politikaların İngiltere'de ticari merkantilizm şeklinde uygulanmasına sebep olmuştur. Bu politikalar çerçevesinde; ülkede nicel anlamda zenginliği arttırabilmenin yolu, ihracat temelli bir dış ticaret algısının oluşması olmuş ve diğer ülkelere verilen borçlar değerli maden cinsinden verilip ülkenin rezerv bakımından zenginleşmesi amaç edinilmiştir.

İngiliz merkantilizmi, Kıta Avrupa'sındaki diğer merkantilist politikalarda olduğu gibi, değerli madeni ülke içinde tutmaya özen göstererek ithalat temelli politikalardan kaçınmış ve tasarruf eksenli tedbirlerle ülke güçlü bir ticaret merkezi haline dönüştürülmüştür. Ticareti gelişmesi sonucu oluşan denizcilik faaliyetleriyle beraber sömürgecilik faaliyetlerinin artmış ve İngiliz sömürgeciliği yaygınlaşmıştır (Ülgen, 2000: 87).

Ticari merkantilizmi temel alan ve ihracat yönlü bir dış ticaret politikası benimseyen İngiliz merkantilizminde bu politikalar eksenli 3 amaç olduğu görülmektedir (Koçak, 2019: 32).

Bunlar:

1. Sömürgeci faaliyetleri artırarak devam ettirmek ve İspanya, Birleşik Eyaletler gibi deniz ticaretinde baskın ülkelerin önüne geçmek,
2. Dış ticarete önemli bir paya sahip olan endüstriyel ürünlerin ithalatını engellemek ve bu yolla ülkeden para çıkışını en aza indirmek,
3. Merkantilist politikalar çerçevesinde ticareti diğer iktisadi kalemlerin önünde tutmak,¹³

¹³ İngiliz merkantilizminde temel amaç her zaman ticaret olmuştur. Ticaret diğer sektörleri besleyen bir yapı olarak görülmüş ve sanayinin büyümesini ticaretin gelişmesine bağdalanmıştır. Sonuç olarak İngiliz merkantilizmi, dönemsel anlamda sanayi bir araç, ticareti ise amaç olarak görmüştür. Bu görüşü destekleyen başlıca merkantilistler; John Hales (d. 1571) Gerard de Malynes (1586-1641) Edward Misselden (1608-1654) Thomas Mun (1571-1641) Sir William Petty (1623-1687) Charles Davenant (1656-1714) Nicholas Barbon (1640-1698) John Locke (1632-1704) Sir Dudley North (1641-1691)

Tüm yönleriyle ticaret temelli bir politikalar silsilesi benimseyen İngiliz merkantilizmi dış ticaret dengesinde ihracatı desteklemiş ve ithalatı da bu minvalde en az düzeyde tutmak istemiştir. Bu amaçla iktisat politikalarına çeşitli gümrük tarifeleri ve kotalar konulmuştur.

III. ZENGİNLEŞEN KRAL & YOKSULLAŞAN HALK (FİYAT DEVRİMİ)

Kapitalizme doğru uzun yürüyüşte, 16. yüzyıl Kıta Avrupa'sında ortaya çıkan ve İspanya başta olmak üzere birçok devleti etkileyen “fiyat devriminin”, içinde bulunduğu dönemi ve sonraki yüzyılları büyük ölçüde değiştiren ve dönüştüren, iktisadi, siyasi ve sosyal etkileri olmuştur. Bu dönemde “Fiyat devrimi” nispi fiyat yapısını değiştirerek “Kar Enflasyonu” olgusunu tetiklemiş ve sermaye birikimi oluşumunu hızlandırmıştır. Bu dönemde sanayi ürünlerinin fiyatları, tarım ürünleri fiyatlarının gerisinde kalmış, bu durum da toplumun sınıfsal yapısında ciddi değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Bu bağlamda Kıta Avrupa'sında ortaya çıkan fiyat devrimi, bölgeyi iktisadi, siyasi ve sosyal anlamda etkilemiştir.

Batı Avrupa'nın tarım ekonomisinden, sanayi ekonomisine dönüşümündeki bekliden en önemli olay, 16 ve 17. yüzyılların başındaki fiyat devrimi olmuştur. Herkes Avrupa'yı derinden etkileyen enflasyonun etkisi konusunda hemfikir olmasa da değerli maden girişinin (çoğunlukla gümüş) Amerikan kolonilerinden olduğu konusunda hemfikirdir. Bu değerli maden akışı, 16. yüzyıl başlarından otuz yıl savaşlarına kadar tüm hızıyla devam etmiştir. Bunun sonucu olarak, fiyatlar Avrupa'da uzun bir süre yukarı yönlü bir kayma yaşamıştır. Bu olayın en dikkat çeken özelliği, Avrupa'daki devletlerin fiyat seviyelerinin kabaca paralel bir biçimde yükselmesidir¹⁴ (Fisher, 1989: 883).

Sömürgeleştirme hareketlerinin devamı sırasında İspanya, Avrupa ve Asya ülkelerinin ekonomik yapılarında oldukça önemli değişimler görülmeye başlanmıştır. Bu süreçte birçok ürünün fiyatı 1500 ve 1650 yılları arasında 5 kat artış göstermiştir. Toplumsal yapının bütünü bu fiyat artışlarından etkilenmiştir. Özellikle sabit gelirlilerin üzerinde fiyat artışının oldukça yıkıcı etkileri olduğu görülmüştür. Beklenmedik fiyat artışının birçok toplumda bunalımlarla ve sıkıntılarla sebep olmasına, toplumların dinsel ve siyasal çatışmalara doğru sürüklenmesine sebep olmuştur. Küresel çapta hissedilen, oldukça kısa bir sürede yaşanana fiyat devrimini tetikleyen unsurların neler olduğuna dair sorular sorulmaya başlanmıştır. Güney Amerika'daki İspanyol sömürge imparatorluğundan Avrupa akan tonlarca gümüş, fiyat devrimini başlatan en önemli etken olarak kabul edilmiştir (Özensoy, 2019: 829).

İspanya'nın başını çektiği fiyat devriminin başladığı kesin tarih ülkeden ülkeye değişmektedir. Fakat 1525'ten 1600'a kadar olan değerli maden akışının en hızlı olduğu dönemde, Avrupa'daki çoğu ülke fiyat seviyelerinde kabaca paralel bir artış yaşamıştır ve fiyatlardaki ani yükseliş ve ücretlerdeki sert düşüşler¹⁵ bu felaketi¹⁶ daha da şiddetlendirmiştir.

16. yüzyıl boyunca tüm Avrupa ülkelerinde istikrarlı bir fiyat artışı gözlenmiştir. Yüzyılın sonundaki fiyatlar yüzyılın başına göre neredeyse 3 kat daha yükselmiştir. Aslında 20. yüzyıl enflasyonist tecrübesi göz önüne alındığında 16. yüzyıldaki en enflasyon oranlarının %1 ile %1,5 arasında yıllık bir enflasyon oranına eşit olduğu dikkat çekmiştir. Bu enflasyon oranı bugünkü merkez bankalarının fiyat istikrarına yönelik hedef enflasyon oranına yakındır. Fakat 16. yüzyıl parasal rejiminin gümüş ve altın bazlı metalik bir standart olması nedeniyle bu enflasyon oranları dikkat

¹⁴ XVI yüzyılın başından XVII yüzyıla kadar ki dönemde İspanyada fiyatlar nereyse üç kat artış gösterdi. İtalya'da buğday fiyatları 1520-1599 yılları arasında üç kat arttı. Fransa'da XVI yüzyılın ilk çeyreğiyle son çeyreği arasındaki fark 2.2 iki kat iken, bu oran İngiltere'de 2.6 kattı (Beaud, 2016: 23).

¹⁵ XVI yüzyıla genel olarak bakıldığında ücretlerin %50 oranında azaldığı tahmin edilmekteydi. Buda alım gücü zaten görece olarak düşmüş olan halkta hoşnutsuzluğa sebep oluyor ve isyanlar patlak veriyordu (Beaud, 2016)

¹⁶ Literatürün çoğunun 16. yüzyıl fiyat değişimlerinin 'felaket' görüşüne destek vermesi nedeniyle bu terimin bu döneme uygun olduğu belirtilmektedir.

çekicidir. Çünkü böyle bir parasal rejimin kendine özgü bir fiyat seviyesi ve istikrar özelliğini yansıtmaktadır (Bernholz & Kugler, 2007).

16. yüzyıldaki fiyatların yükselme eğilimi, Avrupa'nın farklı ülkelerinde görülen genel bir özelliktir. Başta İspanya, Fransa ve Hollanda olmak üzere birçok ülkede buğday fiyatlarındaki değişim ise dikkat çekicidir:

Tablo 2. Bazı Avrupa Ülkelerinde Buğday Fiyatlarının Gelişimi (Gümüş Ölçüsü)

Dönem	Saksonya	Fransa	İngiltere
1455-80	13.9		
1511-20			20.59
1521-30		31.28	21.96
1531-40	29.8	32.96	21
1541-50	25.8	34.33	17.02
1551-60	31.59	36.03	28.85
1561-70	41.32	64.05	26.22
1571-80	53.04	71.08	34
1581-90	60.43	82.33	
1583-92			48.32
1590-1600		145.13	
1593-1602			70.68
1601-1610		63.48	
1603-1612			69.88

Kaynak: (Bernholz & Kugler, 2007)

Tablo 2'deki rakamlar dikkate alındığında iki nokta dikkat çekmektedir. Birincisi, fiyat artışlarının sadece yüzyılın ikinci yarısında başlamış olması ise; bu “*Yeni Dünyadan*” gelen değerli maden girişini desteklemektedir. İkincisi, her ne kadar on yıllık ortamlar kullanılmış olsa da ara dönemlerde bazı güçlü dalgalanmalar görülmektedir. Ayrıca Avrupa’da 16. yüzyıldaki seküler fiyat seviyesinin artmasının (fiyat devrimi) o dönemin şartlarındaki gümüş madeni endüstrisinin verimlilik artışından kaynaklandığını göstermektedir¹⁷ (Bernholz & Kugler, 2007).

16. yüzyılda ortaya çıkan belki de bu yüzyılın en önemli fenomeni olan “fiyat devrimini” toplumsal perspektiften değerlendirmek gerekirse; ücret ve fiyatlardaki makas açıklığı, sınıfsal açıdan görece daha düşük halk kitlesinde yoksulluğa sebep olmuş ve isyanlar patlak vermiştir. Para ve fiyatlardaki dalgalanma sonucu ortaya çıkan kargaşa karşısında, soylu sınıf huzursuz olmuş ve hükümdarlar yasaklayıcı kararlara başvurmuşlardır. 1539’ da Villers-Cotterêts yönetmeliği, Fransa’daki işçi hareketlerini düzenleyen ve sınıfsal anlamda işçi sınıfına ortak hareket etme imkânı tanıyan tüm

¹⁷ Ayrıca Fransız bir hukukçu olan J. Bodin’e göre o dönemki fiyat artışlarının temel nedeni son dört yüzyıl boyunca altın ve gümüş miktarının hiç olmadığı kadar bollaşmasıdır (Beaud, 2016: 24). Yani fiyatların görece artışının temel nedeninin malların piyasa fiyatının ölçüldüğü şeyin nispeten artmasıdır.

koalisyonları yasaklamıştır¹⁸. 16 yüzyılın başlarında İngiltere’de zorla çalışma evleri açılmış (*workhouses*), dilencilik ve serserilik yasaklamıştır (Beaud, 2016).¹⁹

16 yüzyılda ücret artışlarının fiyatlardaki artışlara yetişememesi, tüm enflasyonist dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de sınıfsal açıdan gelir dağılımında bir makas açıklığına sebep olmuştur. Toprak sahiplerinin elde ettiği kira gelirlerinin, fiyatlara göre sabit kalması ya da görece daha yavaş artması gelirlerin azalmasına yol açmıştır. Ücretli sınıf için de durum pek farklı değildi. Fakat tüccar imalatçılar gibi, fiyat yükselişlerine görece daha duyarlı yeni guruplar, gelir dağılımından daha kazançlı çıkmışlardır. İşçilerin ve toprak sahibi feodallerin, gelir dağılımdan aldıkları pay azalırken, özellikle İngiltere ve Fransa’da tasarruf eğilimi görece daha yüksek olan grupların zenginleşmesi, kapitalist unsurların oluşumu için ivme kazandıran özellikler olmuştur²⁰. (Güran, 2017: 136)

16. yüzyıldaki toplumsal, sosyal ve sınıfsal gelişmelere paralel olarak, fiyat ve para odaklı düşünce ve tartışmalar da ortaya çıkmıştır. Bu tartışmaların genelinde çiftçiler suçlanmış ve sattıkları ürünlerin pahalılığından şikâyet edilmiştir. Benzer şekilde tüccarlar, aracılar, ihracatçılar ve yabancı tacirlerin, para miktarını artırmak için uyguladıkları, paradaki değerli maden oranını düşürme çabası ciddi şekilde eleştirilmiştir²¹ (Beaud, 2016: 29). Şüphesiz bu tür bir uygulama, 16. yüzyıldaki enflasyonist dalgalanmanın baş suçlusu oluyor ve toprak sahibi feodal soyluların ve kralların lüks hayatları, borç yükümlülükleri ve savaş maliyetlerini karşılamadaki tezatlıklarının üstü örtülmüştür²².

Yeni dünyadan gelen değerli madenler ve üretimin diğer yüzyıllara nispeten gelişmesi, Kıta Avrupa’sındaki ticarete ciddi bir sıçramaya neden olmuştur. Fiyat devrimi ile ortaya çıkan enflasyonist durum, özellikle Batı Avrupa’da ücret düşüşüne ve fiyat yükselişine sebep olmuştur. Ayrıca İngiltere’de ortaya çıkan çitleme sistemi (*enclosure*)²³ ilave bir işgücü ortaya çıkarmıştır. Dilencilik ve serseriliğin suç sayıldığı bu dönemde bu gruplar yakalanmış ve belirli merkezlerde tutularak acımasızca cezalandırılmışlardır. Ticaretin görece gelişmeye başladığı bu dönemde, sınıfsal anlamda yavaş yavaş sesleri duyulmaya başlanan burjuvazinin gücünü ciddi anlamda geliştirmiştir. Bu gelişme sonucu özellikle batı Avrupa şehirlerinin nüfusları artmış on binleri hatta yüz binleri bulmuştur (Beaud, 2016: 30).

¹⁸ Bu yönetmelik, her ne kadar karşılıklı yardım gruplarını (Benefit society) etkilememiş olsa da işçi grevlerini bastırmak amacıyla loncalar ve ticaret federasyonlarını da yasaklamıştır.

¹⁹ VIII. Henry’ nin iktidar yıllarında (1509-1547) serseriler ve dilenciler kırbaçlanıyor hatta hapis cezasına çarptırılıyorlardı. Serseriliği ve dilencilikçe devam edilmesi halinde kulakları kesiliyor ve sonunda asılıyordu. VIII. Henry iktidarı döneminde nerdeyse 70 bin kişi bu şekilde cezalandırıldı. Bkz (Beaud, 2016: 23)

²⁰ Bu görüş ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. İngiltere için yapılan bir çalışmada, XVI yüzyılda fiyat devrimi sırasında, mevcut fiyatlarla rant oranlarının aynı anda yükseldiğini ve ücretlerdeki azalışın görece daha sınırlı olduğunu göstermiştir. Ücretlerdeki düşüşün sınırlanmasında, ürün bazlı gıda maddelerinin fiyatlarının, tahıl fiyatlarına nispeten daha az yükselmiş olması önemli rol oynamıştır. (Anthony Edo, Jacques Melitz, 2019) The Primary Cause of European Inflation in 1500-1700: Precious Metals or Population? The English Evidence)

²¹ Thomas Gresham, Information Touching The Tall Exchange isimli esrinde bu para tartışmalarını bir yasa ile kalıplaştırıyordu ki bu, “kötü para iyi parayı kovar” ifadesiydi (Sparavigna, 2014: 81). Bk. Some Notes on the Gresham's Law of Money Circulation

²² Bu durum Niccolò Machiavelli, biraz da alaycı bir üslupla şu sözlerle ifade edilmektedir. “İyi örgütlenmiş bir devlette, yurttaşlar yoksul devlette zengin olmalıdır (Machiavelli, 1994).”

²³ Çitleme hareketi, bir toprak barçasının fiziksel olarak çevrelenmesi ile eş anlamlı olmasına rağmen, iktisadi ve sosyal perspektiften ifade ettiği anlam oldukça farklıdır. Çitleme bu anlamı ile, toprak parçası üzerindeki kamusal hakların kontrolünün ve mülkiyetinin kaldırılmasıdır. Yani bu kamusal mülkiyet belli kişi ve grupların erişimine ve kontrolüne verilmiştir. İfade ettiği bu anlam ile çitleme hareketi kapitalist dönüşüm perspektifin ciddi önem arz etmektedir. Bk. (Roger J. P. Kain, John Chapman and Richard R. Oliver, 2004) The Enclosure Maps of England and Wales, 1595-1918

Tablo 3. Avrupa’da Kentleşme Oranları

	1500	1600	1700
İspanya	6.1	11.4	9.0
Portekiz	3.0	14.1	11.5
İngiltere ve Galler	3.1	5.8	13.3
Birleşik Eyaletler	15.8	24.3	33.6
İtalya	14.9	16.8	14.7
Almanya	3.2	4.1	4.8
Fransa	4.2	5.9	9.2
İskoçya	1.6	3.0	5.3
Batı Avrupa (Toplam)	6.1	7.8	9.9

Kaynak: (Maddison, 2006: 248)

Not: 10.000 ve üzeri şehirlerin nüfusları baz alınmıştır.

Tablo 3’te açıkça görüleceği gibi 16. yüzyılda başlayan bu kentleşme hareketi, Amerika kıtasından gasp edilen altının, bu altın sevkiyatının sonucu olarak ortaya çıkan ticari sıçramanın ve bu sıçrama ile oluşan topraktaki metalaşmanın ve çitleme hareketinin,²⁴ emek ve paraya sirayeti ile oluşan sınıfsal hareketin yani burjuvanın bir sonucudur²⁵.

Kısacası yeni dünyadan Avrupa’ya akan değerli madenin arkasındaki gerçek; işgal, yağma ve katliamdı. Öyle ki; Portekiz ve İspanya hükümdarlarının hazinelerine ve tüccarların kasalarına dolan altın, Cenova ve Amsterdam’da burjuva banklarında aklanıyordu (Beaud, 2016).

Sonuç olarak kapitalist dönüşüm perspektifinin ön koşulları oluşmuş ve kapitalizmin ayak sesleri iyiden iyiye hızlanmıştır. Tüccar elde ettiği banka ve ticaret sistemi ile hem çok büyük bir finans ağına hem de ciddi bir servete kavuşmuştur. İşte bu sebeple merkantilizmin altın çağı olan XVI. yüzyıl kapitalist dönüşümün bir ölçüde başlangıcı kabul edilmiştir. Fakat 16. yüzyılda ortaya çıkan, ticari kapitalizmin sanayi kapitalizmine dönüşümünde bir unsur vardır ki kapitalist dönüşüm şartları için fazlasıyla dikkat çekmiştir. Bu unsur daha sonra liberal devletlerin sevimli çocuğu olarak tanımlanacak olan burjuva olmuştur.

IV. BURJUVAZİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE YÜKSELİŞİ

Burjuva Batı Avrupa’nın tarihsel süreçte test ettiği ve evrensel olarak tanımlanmış iktisadi, sosyal ve siyasi dönüşümler eşliğinde ortaya çıkan iktisadi anlayışın oldukça önemli bir şekilde değişen “Düşünce Devrimi’nin” temel özelliklerinden biri olduğu her zaman dikkat çekmiştir. Burjuvazi “kasaba veya kent kökenli” olup sermaye, kira ve mülk sahibi iktisadi koşulların yanı sıra geçimlerini ticaret ya da finans sektörlerinden sağlayan kişileri ifade etmek için kullanılan toplumsal sınıf tanımlamasıdır. Her ne kadar 16.yüzyıl bazı siyasal ve sosyal temelli hareketleri bünyesinde barındırsa da sistemi temelden etkileyecek yeni bir üretim tarzı için yetersiz bir yüzyıl olmuştur.

Neredeyse nüfusun tamamına yakını tarımla geçinmekte, toprak gelişi güzel sürülmekte, gübreleme yetersiz kalmakta ve tahıl verimi ise çok düşük olmaktadır. Yıllık hasat hala orak gibi ilkel

²⁴ Metalaşma için bk. Polanyi (2010) Büyük Dönüşüm Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri Çevirmen: Ayşe Buğra, İletişim Yayıncılık

²⁵ Genel anlamda İktisadi ve toplumsal yapıda ortaya çıkan bu dönüşüm kapitalizmin bir sonucudur. Çünkü küresel bazda kapitalizmin ortaya çıkışı beraberinde küresel çapta önemli kurumlarında ortaya çıkmasına yol açtı. Yerel ve küresel çapta ortaya çıkan bu kurumsal yapılar ve dönüşümler kapitalizminden sonra oluşmuştur. Yani kurumsal perspektiften bakıldığında tüm bu kapitalist dönüşüm hareketi kapitalizmin nedeni olmaktan çok sonucuydu (İnsel, 2012: 215).

aletlerle yapılmıştır. Nüfusa oranla zaten az sayıda olan büyük ve küçük baş hayvan kötü beslenmektedir. Feodal sınıf için de durum çok da farklı değildi. Sosyal ve siyasal alandaki çözümlenme sınıfsal anlamda feodaliteyi etkilemiş ve bu etkilenme sürecinde da feodalitenin, ayrıcalıklarına sıkı sıkıya yapışmasına ve kendi içine kapanmasına yol açmıştır²⁶. 1580’den beri Orta Amerika, Filipinler, Sicilya ve Latin Amerika’nın daha birçok bölgesini denetimi ve otoritesi altında bulunduran Habsburg Hanedanı (İspanya), kuzeni Avusturya Hanedanı ile olan iş birliği ve müttefikliği sayesinde Macaristan ve doğu Avrupa’nın birçok bölümünü de egemenlik altına almıştır. Fakat bu durum fazla uzun sürmemiştir. “Yenilmez Armadanın” İrlanda ve İskoçya açıklarındaki mağlubiyeti duraksamanın ve hatta gerilemenin habercisi olmuştur. 1590’dan sonra Latin Amerika’dan taşınan değerli maden azalmaya başlamıştır. 16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın ortalarına kadar taşınan altın miktarı nerdeyse iki kat azalmış, İspanya ticareti için önemli bir yekûn teşkil eden Sevilla ticareti büyük oranda küçülmüştür. Savaş harcamalarının artması ve bu harcamaları karşılamak için konulan ilave vergiler yetersiz kalmakla beraber İspanya’nın içinde bulunduğu bütçe açığını büyütüştür. Değerli maden akışının sonuçlarında bir olan ülke içi üretimin gelişmemesi Kral’ın borç bulamaması ile sonuçlanmış ve piyasada bulunan paranın değerindeki azalış devam etmiştir. 1500’lerin sonunda nüfus İspanya’da altı milyona kadar gerilemiştir. Otuz yıl savaşlarında yıpranan Avusturya içinde durum pek farklı değildi. İspanya ve Avusturya içinden çıkılması pek de muhtemel olmayan bir çöküşün içine girmiştir (Beaud, 2016: 33–34).

Tarihsel kapitalizmin başlangıcı olarak kabul edilen on beşinci ve 16. yüzyılda Avrupa’nın içinde bulunduğu mevcut durum İspanya’nın ve Avusturya’nın lehine gelişmemiştir. Yani kapitalizme doğru bu yürüyüş Birleşik Eyaletler, İngiltere, Fransa ile yürüyüşünü devam ettirecektir²⁷.

Merkantilist politikalar, mülkiyet biçimlerindeki gelişmeler ve üretim tekniklerindeki değişimler, Kıta Avrupa’sını iktisadi, siyasi ve özellikle de sınıfsal açıdan ciddi anlamda etkilemiştir. Özellikle İngiltere ve Fransa gibi ulus devletlerdeki sömürü ve mülkiyet biçimlerindeki farklılıklar, Avrupa’daki ilkel yapıdaki sınıf hareketlerinin tetikleyicisi olmuştur. Özellikle İngiltere’de merkantilist politikaların ticari bir formda uygulanması sermaye birikiminin oluşmasını hızlandırmış ve sınıfsal anlamda güçlü, soy bağında öte sermaye birikimine dayanan bir sınıfsal yapının çıkışını hızlandırmıştır.

Yeni sistemde ortaya çıkan sınıfsal yapı, sermaye birikiminin oluşmasında ticaretle ya da bir takım Proto- Kapitalist özellik taşıyan endüstriyel faaliyetlerle yetinmemiştir. Bunu yanında toprağında, mülkiyet formunu değiştirmeyi amaç edinmiştir. Toprağın mülkiyetinin ele geçirilmesi için de üç tür değişiklik ortaya koyulmuştur. Bunlardan ilki toprağın kapitalist oluşumun lehine metalaşması, ikincisi metalaşan toprağın, sermaye birikimini elinde bulunduran ve birikimi kar güdüsüyle kontrol eden sınıfı eline geçmesi, son olarak metalaşma sonucu ortaya çıkacak olan işgücü açığını emeğin metalaştırılmasıyla desteklenmesidir (Gökten, 2013: 119–120). Yeni sistemle ortaya çıkan tüm bu durumlar, sınıfsal açıdan burjuvanın varlığını gerektirmiş ve ortaya çıkışını hızlandırmıştır.

Metalaşma sonucu ortaya çıkan bu dönüşüm olgusu, kapitalist bir form taşıyan burjuvalar tarafından emek gücü ihtiyacı için desteklenmiştir. Buna ek olarak sınıfsal açıdan burjuva bir takım devlet müdahaleleri ve finans çevreleriyle olan ittifakıyla kendi sınıfsal varlığını olgunlaştırma ve yaygınlaştırmak için uygun zemini bulmuştur (Marx, 2021: 688).

Kapitalist bir form taşıyan ve özgül yapılarını içinde barındıran burjuvazi, sınıfsal anlamda ortaya çıkışında ve gelişiminde, diğer tarihsel süreçler dikkate alındığında bazı farklılıklar göstererek dikkat

²⁶ 1614’te Genel meclis yönetiminde bulunan H.D Mesme, “üç sınıf kardeşler ve bunların anası Fransa’dır. Dediğinde feodal yapıyı buna cevabı, kendilerine göre nispeten düşük olan sınıfları kendileriyle eş tutmak istemedikleri, efendi ve uşak arasında her zaman bir fark olduğunu belirtmek olmuştur. Yani ayakkabıcılar ve onların çocukları feodal yapı ile kardeş olamazlardı (Beaud, 2016: 32).

²⁷ Immanuel Wallerstein, tarihsel kapitalizmi tanımlarken, sistemin en belirgin ve diğer tarihsel olgulardan ayrılan özelliği olarak sermayenin diğer dönemlerden farklı bir durumda piyasada bulunduğunu söylemektedir. “Yani sermaye ancak daha fazla sermaye biriktirmek için vardır.” Ayrıca Wallerstein, tarihsel kapitalizmi olgusu üzerinden piyasa tanımlarken, bir değiş tokuş sürecinden ziyade yaygın bir metalaşma itlimi sürecinin neden olduğu üretim, tüketim, yatırım ve dağıtım süreçlerine atıfta bulunmuştur. Bu görüşler, tarihsel kapitalizmin on beşinci yüzyıla dayandığı görüşü ciddi oranda desteklemektedir (Wallerstein, 2016: 16–17). Wallerstein, tüm bu metalaşma itiliminin bir etkisi olarak, modern bilimin doğuşunu da kapitalizm ile ilişkilendirmiş ve üretilen bilginin, bu bağlamda inşa edildiğini belirtmiştir (Güdek-Gölçek, 2023: 902).

çekmiştir. Burjuvazi soylu aristokraziyle herhangi bir kavgaya girmemiş aksine onunla daima iş birliği içinde olmuştur. Kapitalizmin özgül yapısında var olan, istikrarsızlıklar ve kriz süreçlerini iyi takip eden bu sınıf, ortaya çıkan fiyat farklılaşmaları sayesinde oldukça ciddi kazançlara ulaşmıştır (Dobb, 1946: 17).

Burjuvanın sınıfsal açıdan ortaya çıkışı, özellikle kapitalizmin başat faktörlerinin görüldüğü İngiltere’de nüfus ve sermaye birikimi açısından oldukça farklı bir tablo sunmuştur.

Tablo 4. 17. Yüzyılda Gregory King ‘in İngiltere ve Galler’in Nüfus ve Servetine İlişkin Tahmini Hesapları

	Aile Sayısı	Kişiler	Aile Başına Yıllık Gelir	Aile Başına Yıllık Harcama	Grupların Toplam Geliri
Geçici Lordlar	160	6,400	2,800	2,400	448,000
Manevi Lordlar	26	520	1,300	1,100	33,800
Baronlar	800	12,800	880	816	704,000
Şövalyeler	600	7,800	650	598	390,000
Soylular	3,000	30,000	450	420	1,350,000
Centilmenler	12,000	96,000	280	260	3,360,000
Yüksek Din Adamları	2000	12,000	60	54	120,000
Görece Düşük Din Adamları	8000	40,000	45	40	360,000
Hukukçular ve Kanun Adamları	10,000	70,000	140	149	1,400,000
Devlet Memurları	5000	30,000	120	108	600,000
Askeri Memurlar	4000	16,000	60	56	240,000
Zengin Çiftçiler	40,000	280,000	84	77	3,360,000
Çiftçiler	150,000	750,000	44	42	6,600,000
Orta halli köylüler	140,000	700,000	50	47.10	7,000,000
Topraksız köylüler	400,000	1,300,000	6.10	7.6	2,600,000
Esnaf	60,000	240,000	40	38	2,400,000
Bilim ve Serbest Meslek	16,000	80,000	60	57.10	960,000
İşçi ve Hizmetçi	364,000	1,275,000	15	16	5,460,000
Tacirler ve Mülk Sahipleri	40,000	180,000	45	42.15	1,800,000
Serseriler	-	30,000	2	3	60,000

Kaynak: (Mathias, 1983: 24)

George King’ in 17. yüzyılda İngiltere ve Galler için yaptığı tabloda, King nüfus ve zenginlik bakımından İngiliz toplumunu sınıfsal yapısı rakamsal açıdan açıklamaya çalışmıştır. Tablodan anlaşılacağı gibi, emek gücü açısından görece daha vasıfsız bir konumda olan grupların ağırlığı göze çarpmaktadır. Görece daha zengin olan toprak soyluların ve metalaşma sonucu ortaya mülk sahiplerinin gelirleri onlara bağlı köylü sınıfı emeği sonucunda bir artış olduğu görülmektedir (Beaud, 2016: 41).

Vasıfsız emek sahibi kitlenin geçimi birtakım yardımlarla olmaktadır. Burjuva devriminden²⁸ sonra ortaya çıkan sosyal ve toplumsal bazdaki bu makas açıklığı toprağın²⁹, emeğin ve piyasasının metalaşması sonucu daha da artmıştır. Bunu sonucu olarak görece alt sınıflar da hoşnutsuzluğa neden olmuştur.

Bütün bu gelişmeler sonucunda 19. yüzyılın ortalarına doğru, sanayi kapitalizmi olgun bir hale gelmiş ve sınıfsal bir yapı olarak burjuvanın ortaya çıkışını süre gelen tarihsel bir olgu yerine, bir dünya tarihi haline dönüştürmüştür (Gökten, 2013: 121). Sınıfsal bir hareketlenme sonucu ortaya çıkan iktisadi, siyasi ve sosyal yapıdaki değişim ve gelişmeler beraberinde birtakım değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki sanayileşmenin hızlanmasıyla Kıta Avrupa’sında İngiltere dışında farklı kapitalist formadaki güçleri de ortaya çıkarmıştır (Hobsbawm, 2018: 65). Sanayileşme ve sermaye birikiminin yapısal anlamda birbirlerine olan desteği, tarihsel süreçler bazında belirleyici bir etken

²⁸ Brenner 1993 yılında, burjuvanın sanayi devrimindeki önemine ve sınıfsal yapıdaki neden olduğu değişime dikkat çektiği *Merchants and Revolution* adlı eserini yayımladı. Bu eleştirel eserde Brenner, İngiltere’de ve Kıta Avrupa’sında oluşan birtakım hareketlenmeleri ve devrimleri, ticarileşme ve sermaye birikimi sonucu ortaya çıkan burjuvaziye bağlamış ve burjuvanın sınıfsal anlamdaki rolünü diğer iktisadi, sosyal ve tarihsel yapılarıdaki özgü değişimlerle ilişkilendirmiştir (Wood, 2002: 61–62).

²⁹ Çitleme ve matlaşma hareketleri sonucunda toprağın tabii bir formdan ticari bir forma dönmesini lupton1622 şu sözlerle ifade etmiştir. “Çitler, sürüleri yağlı fakir insanları çelimsiz yaptı.” (Beaud, 2016: 42).

haline gelmiştir. Son olarak burjuvanın ortaya çıkışı ve ticarileşme, küresel çapta bir dış ticareti tetiklemiş ve kapitalizmin küreselleşmesini hızlandırmıştır³⁰.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihsel süreçte, kapitalizm kavramı ve kapitalist gelişim aşamaları içerisinde yer alan problemler, bilim insanlarınca sürekli ele alınmıştır. İktisadi politik bir sistem olarak kapitalizmin, nereden geldiği ve nereye gitmekte olduğu düşüncesi yapılan araştırmaların temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Tarihsel bir sistem olan kapitalizmin temelinde, klasik iktisat teorisinin Homo-Economicus olarak tanımladığı, tek tiplleşmiş ve makineleşmiş bir insan tasviri yer almaktadır. Tüketici açısından fayda, üretici açısından da fayda maksimizasyonuna odaklanılan bu insan tipi, iktisadi çıkar düşüncesiyle hareket eden, daima daha fazla kazanma arzusu taşıyan ve rasyonel düşünen bir toplum yapısını ortaya çıkarmıştır. Kapitalizm kendi iç dinamikleri gereğince sermayenin sonsuz birikimini amaçlayarak ve iktisadi yapısını bu yönde hazırlamıştır. Bu bağlamda, kapitalist sistem içerisinde bulunan temel yapılar, bu faaliyetleri gerçekleştirebilmek adına bir takım yoğun ilişkiler gündeme getirerek ve bazı karmaşık yapıları ortaya çıkarmıştır.

Kapitalizmi, tarihsel süreç içerisinde daha sağlıklı değerlendirebilmek için 1700'lü yıllara gitmek gerekmektedir. Çünkü bu yıllar, iktisadi, siyasi ve toplumsal yapıları tüm özellikleriyle bünyesinde barındıran kriz aşamaları anlamada önem taşımaktadır. Bu dönem, sağlıklı bir şekilde incelenebildiği ve değerlendirilebildiği takdirde, kapitalizmin temel yapısını anlamak mümkün olacaktır. Bu süreç içerisinde yer alan, feodalizm, fiyat devrimi, merkantilizm ve burjuva sınıfı gibi birçok iktisadi ve sosyal yapı ve kavram yeterince anlaşılabilirse, kapitalizmin nereden geldiği ve nereye gittiğini değerlendirebilecek bir yöntem ulaşılabilir, dönemimizdeki ve sonrasındaki bilimsel çalışmaların daha sağlıklı bir şekilde değerlendirme sürecine katkıda bulunacaktır. Çünkü 1700'lü yıllar bünyesinde, sanayi devriminin düşünsel tabanını ortaya çıkaran, yani kapitalizmin gelişiminin habercisi olan bir dünyanın varlığını ve bilgi birikimini taşımaktadır.

Kapitalizme geçişte en önemli konu başlıklarından birisi de yine tarihsel bir sistem olan feodalizm olmuştur. Feodalizmin ortaya çıkışı, olgunlaşması, gerilmesi ve tüm bu durumların kapitalizmin ortaya çıkışı ile olan ilişkisi her zaman hem iktisat bilimi hem de disiplinler arası bilimsel araştırma içeriklerinin konusu olmuştur. Konu ile ilgili literatür çalışmalar dikkate alındığında, tarihsel süreç içerisinde feodalizmin, orta çağı açıklayan, siyasi, iktisadi ve sosyal düzenin tanımlanmasında ve anlamlandırılmasında dikkat edilmesi gereken bu önemli konu başlıklarından birisi olduğu sonucuna biz araştırmacıları götürmüştür.

18. yüzyıla gelindiğinde ise yaşanan birtakım gelişimler artık kapitalizmin feodal yapı ve yapılar üzerindeki zaferini kesinleştirmiştir. Ama bu değişim ve dönüşüm daha yeni, daha farklı temel tartışma konularına yol açmış ve feodal sistem geniş bir zaman dilimi içerisinde zayıflayarak, parçalanarak, daha fazla kazanma arzusu düşüncesinin hâkim olması, serflerin aşırı sömürülmesi gibi iç dinamiklerle, uzun mesafeli ticaret, kentleşme ve pazar ilişkilerinin gelişmesi şeklindeki dış dinamiklerle kapitalizme doğru dönüşümünü gerçekleştirmiştir.

Kapitalizme geçiş süreci en temel anlamda üç başlık altında toplanabilmektedir. Bunlar manifaktür, kentleşme ve emeğin proleterleşerek toprağın ticarileşmesi yani metalaşmasıdır. Bu üç kavram incelendiğinde kapitalist dönüşüm süreçlerini açıklamada ve incelemede oldukça önemli bir rolü olduğu görülecektir. Çünkü bu süreçler, dünya servetinin nasıl paylaşıldığı ve yağmalandığı, sınıfsal bir yapı olarak burjuvazinin nasıl ortaya çıktığı ve bu süreçle ilişkilendirilen merkantilizm ve fizyokrasi gibi iktisadi düşüncelerin nasıl ortaya çıktığını anlamada bizlere yol gösterecektir. Çünkü kapitalist sistem kendisinden önce ortaya çıkan teorilere göre bir takım değişim ve dönüşümlere

³⁰ Tüm bunlara ek olarak 18 ve 19. yüzyıllarda İngiltere'de kapitalizmin gelişmesi ve Fransa'da politik yapının yeniden şekillenmesi, Kıta Avrupa'sındaki toplumları büyük ölçüde değiştirmiş ve dönüştürmüştür (Gölçek & Köktaş, 2016: 96). Değişen ve dönüşen bu yapıyla beraber kapitalizm küresel bir hal almaya başlamış ve etkinlik sahası genişlemiştir.

uğramış ve tarihsel süreç içerisindeki olayların ve değişimlerin yönlendirdiği teorik kurallarla şekillenmiştir. Yani tarihsel bir sistem olan kapitalizm Batı Avrupa’da yaşanan iktisadi ve siyasi gelişmelerle bağlantılı bir yapıda günümüzdeki sistemine kavuşmuştur.

Merkantilizmle birlikte ilk şekli ortaya çıkan ve kapitalist bir yapı taşıyan bu oluşum, tarihsel süreç içerisinde sistemsel bir politikalar bütünü takip etmiştir. Fizyokrasi düşüncesindeki bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler "laissez-faire, laissez-passer" öğretisi liberalizmin en önemli söylemlerinden birisi olarak tarihte yerini almıştır. Bu durumda fizyokratik düşüncenin, kapitalist uygulamayı ve yapıyı yönlendireceği yönündeki sorumluluğu üzerine almış olduğunu bizlere göstermektedir. Hemen sonrasında yaşanan fiyat devrimi ise, beklenmedik fiyat artışlarıyla enflasyona sebep olarak iktisadi, siyasi, sosyal, toplumsal birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Güney Amerika’daki İspanyol sömürge imparatorluğundan Avrupa’ya akan tonlarca gümüşün ve altının fiyat devrimine sebep olduğu açıklanmıştır. Yani kapitalist değişimin ve dönüşümün, ön koşullarının yavaş yavaş oluştuğu ve kapitalimizin giderek hız kazandığı görülmüştür.

16. yüzyılda görülen ticari kapitalizmin, sanayi devrimine dönüşümü oldukça önemli bir kavramdır. Bu kavram ve yapı ilerleyen süreçte liberal devletlerin şımarık çocuğu olarak tanımlanacak burjuva sınıfı olacaktır. Burjuvazi kasaba ya da kent kökenli olup kira ve mülk sahibini iktisadi unsurların yanı sıra geçimlerini ya ticaret ya da finans sektörüyle sağlayan kişilerden medyana gelmiş olan toplumsal sınıftır. Bu kavram ve yapı temel iç dinamikleri itibarıyla kapitalist sistemin değişim ve dönüşümde tarihsel bir öneme sahip olarak dünya ülkelerinin iktisadi gelişim aşamalarında her zaman dikkat edilmesi gereken konu olacaktır

Tarihsel süreç dikkate alındığında, radikal değişim ve dönüşümler genellikle beklenmedik durumlara neden olduğu için, iktisadi bunalım, krizler, savaşlar gibi konu başlıklarının sebep olduğu değişim ve dönüşümlerinin, tarihsel sistemleri ve toplumsal yapıları, tarihsel süreç içerisinde farklı yönlerde kaydırmış olduğu görülmektedir. Yaşanan bu değişim ve dönüşüm süreçleri bizlere kapitalizmin tarihsel süreçte sürekli krizlerle karşı karşıya kaldığını, krizleri kendi bünyesinde yarattığını ve bu krizlerden beslenerek ya da farklılaşarak problemlerden kurtulmaya çalışan bir iktisadi politik sistem şeklinde kendini korumaya çalıştığını anlatması açısından önemli olmuştur. Çalışma içerisindeki tarihsel süreçler dikkate alındığında; en dikkat çeken konu başlıklarında birisi de kapitalizmin, içine düştüğü beklenmedik iktisadi, siyasi ve sosyal durumlardan kendini yeniden üretmek için çıkmaya çalışması olmaktadır.

İktisadi düşüncede, kapitalist değişim ve dönüşüm sürecinin ülkelerin gelecekte yaşayabilecekleri krizlerden, yeniden kendini üretmek için çıkış yapıp yapamayacağı, kapitalist sistemin içinde yer aldığı yapıyı devam ettirip ettiremeyeceği sorusu, iktisat bilim dünyasında, araştırma konusu yapılarak bu sorunun cevabını vermek hiç de kolay olmadığı anlaşılmaktadır. İktisadi düşünce tarihi ve geçirdiği tarihsel süreç, kapitalizmin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanarak yaşanan krizler ve öngörülemez durumlar, dünya iktisadi sisteminin ilk krizi olmadığı gibi son krizi de olmayacaktır. Bu sebeple dünya adına önemli olan, kapitalist süreçte yaşanan değişim ve dönüşüm süreçlerini, biraz daha rasyonel olabilecek açıklamalarla deştelemektir. Ve ayrıca yapılmış olan bütün bilimsel çalışmalarda, kapitalist süreç içerisinde ortaya çıkan krizler ve umulmadık sonuçlar iyi algılanmalıdır. Geçmişte uygulanan yanlış iktisadi, siyasi ve sosyal politikalarında, kurumsal düzeyde üzerinde durularak daha sağlıklı iktisat politikalarıyla, sistemin değişim ve dönüşüm süreçlerinin yalnızca kendi içi dinamiklerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı konusu, ülkelerin makro iktisadi göstergelerindeki yapılarla beraber değerlendirilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Ve bütün bu verilerden hareket edildiğinde kapitalist sistem ve kavramların, her zaman bilimsel araştırmacılar tarafından en fazla dikkat çeken, üzerinde yorum yapılan hem iktisat hem de disiplinler arası ilişkiler için önemli konu başlıkları sunduğu görülmektedir. Ayrıca bu yapı dünya iktisadi düşünce tarihine yeni farklılıklar kazandıran, yeni kavramlarla kapitalizmin küreselleşmesine destek olan ve tarihsel bir olgu olarak kavramları, dünya iktisadi düşünce tarihinde rasyonelleştiren, Ticari kapitalizmi sanayi devrimine dönüştürerek, batını geçirmiş olduğu sosyo-iktisadi transformasyonu ve kapitalist yapılanmanın, tek boyutlu bir yükseliş olmayıp aslında önemli sosyo-kültürel unsurları bünyesinde

taşıyan bir süreç olduğunu biz bilim insanlarına göstermesi açısından oldukça önemli olmuştur. Bu önem kapitalizmin, tarihsel süreklilikte çok boyutlu özelliklerini, değişim problemlerini, iktisadi politik olarak sistemin nereden geldiği ve nereye gitmekte olduğu gibi birçok konuda, iktisadi düşünce tarihi araştırmacılar açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Alkan, A., & Duru, B. (2002). 20. Yüzyıl Kenti. G. Sjoberg içinde, *20. Yüzyıl Kenti* (s. 37–54). Ankara: İmge Yayınevi.
- Aydemir, C., & Güneş, H. H. (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 136–158.
- Ballinger, C. (2008). Mercantilism and the Rise of the West: Towards a Geography of Mercantilism. *SSRN Electronic Journal*, 1–36.
- Beaud, M. (2016). *Kapitalizmin Tarihi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Berg, M. (1994). *The Age Of Manufactures, 1700–1820*. London: Routledge.
- Bernholz, P., & Kugler, P. (2007). The Price Revolution in the 16th Century: Empirical Results from a Structural Vectorautoregression Model. *Center of Business and Economics (WWZ), University of Basel*.
- Coleman, D. C. (1956). Labour in the English Economy of the Seventeenth Century. *The Economic History Review*, 8(3), 280–285.
- Comninel, G. C. (2000). English Feudalism and The Origins of Capitalism. *The Journal of Peasant Studies*, 1–53.
- Çeven, M. (2019). Doğu’da ve Batı’da Orta Çağ Meslek Örgütlenmelerinin Benzerlikleri ve Farklılıkları Üzerine. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı.
- Demir, K. A. (2020). Coğrafi Keşiflerin Ekonomi ve Kamu Yönetimi Sistemine Katkıları: Merkantilizm ve Kameralizm. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(1), 118–135.
- Dobb, M. (1946). *Studies in the Development of Capitalism*. London: Routledge Kegan.
- Dobb, M. (1950). *Studies In The Development Of Capitalism*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Dobb, M. (1981). *Kpaitalizm Sosyalizm Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*. (M. Selik, Çev.) Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Epstein, S. R. (2007). Rodney Hilton, Marxism and the Transition from Feudalism to Capitalism. *Past & Present*, 248–269.
- Eren, A. A. (2011). Sır William Petty: Merkantilist Bir Düşünür mü? *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 22(79), 45–70.
- Fisher, D. (1989). The Price Revolution: A Monetary Interpretation. *The Journal of Economic History*, 1989.
- Fülberth, G. (2018). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. (S. Usta, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Gençoğlu, A. Y. (2013). Ticari Kapitalizmden Sanayi Kapitalizmine: Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 79–94.
- Gökten, Y. S. (2013). *Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü Ve Geleceği*. Ankara: Notabene Yayınları.
- Gölçek, A. G. & Köktaş, A. M. (2016). Endüstri Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Fabrikalaşma Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (4), 95–105. DOI: 10.25287/ohuiibf.294663
- Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein’in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdeşini. *Fiscaoconomia*, 7(1), 885–910. Doi: 10.25295/fsecon.1180282
- Gündüz, A. (2020). Ortaçağ’da Avrupa Feodal Kenti ve Osmanlı Kenti. *Izmir Democracy University Social Sciences Journal*, 42–57.
- Güran, T. (2017). *İktisat Tarihi*. İstanbul: Der Kitabevi.
- Haney, L. H. (1920). *History of economic thought; a critical account of the origin and development of the economic theories of the leading thinkers in the leading nations*. New York: Macmillan.
- Heckscher, E. F. (1936). Revisions in Economic History: V. Mercantilism. *The Economic History Review*(Vol. 7), 44–54.
- Heckscher, E. F. (2007). *Mercantilism* (Cilt VOLUME 1). New York: London and New York.

- Hobsbawm, E. (2018). *Sanayi ve İmparatorluk*. (A. Ersoy, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, E. (2019). *Devrim Çağı(1789-1848)*. Ankara : Dost Kitabevi.
- Hunt, E. K., & Lautzenheiser, M. (2019). *İktisadi Düşünce Tarihi Eleştirel Bir Perspektif*. (V. U. Aslan, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hunt, E., & Lautzenheiser, M. (2011). *History of Economic Thought*. New York: M.E. Sharpe.
- Islahi, A. A. (2006). The Emergence of Mercantilism as a Reaction against Muslim Power: Some of the Evidences from History. *Munich Personal RePEc Archive, Islamic Economics Research Center*, 1–11.
- Jean Beuve, E. B. (2016). Mercantilism and Bureaucratic Modernization in Early Eighteenth-Century France. *Economic History Society*, 1–32.
- Keleş, R. (2005). Kent ve Kültür Üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 9–18.
- Koçak, E. (2019). Merkantilist Politikalar Çerçevesinde Fransa İktisadının Doğu Akdeniz'deki Rekabetinin Tarihi Süreci. *Yüksek Lisans Tezi*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı .
- Maddison, A. (2006). *The World Economy*. OECD.
- Magnusson, L. (2015). *The Political Economy of Mercantilism*. New York,: Routledge Taylor & Francis Group.
- Marx, K. (2021). *Das Kapital Band I Kritik der Politischen Ökonomie*. (N. S. Mehmet Selik, Çev.) İstanbul : Yordam Kitap.
- Mathias, P. (1983). *The First Industrial Nation The Economic History of Britain 1700–1914*. New York: Taylor & Francis Group.
- Motomura, A. (1994). The Best and Worst of Currencies: Seigniorage and Currency Policy in Spain, 1597–1650. *The Journal of Economic History*, 1(54), 104–127.
- Örs, A. S. (2013). Kameralizm ve Osmanlı Devletine Etkileri (1808-1876). *Yüksek Lisans Tezi* . Afyonkarahisar: T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- Özensoy, A. U. (2019). 15 ve 16. Yüzyıllarda Sömürgecilik Hareketleri, Fiyat Devrimi ve Sömürgecilik İdeolojisi. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 819–834.
- Özkan, M. (2020). *Kamu Yönetimi Ansiklopedisi* (Cilt 2). (Y. M. Işıkcı, E. Alacadağlı, & E. Akçagündüz, Dü) Ankara: Akademisyen Eğitim Danışmanlık Yayıncılık Hizmetleri A.Ş.
- Peukert, H. (2012). *Handbook Of The History Of Economic Thought: Insights On The Founders Of Modern Economics*. (J. G. Backhaus, Dü.) New York: Springer.
- Polanyi, K. (2001). *The Great Transformation The Political and Economic Origins of Our Time* . Boston, Massachusetts: Beacon Press .
- Romano, B. M. (2003). *European History*. New York: Wiley Publishing.
- Savaş, V. F. (2007). *İktisatın Tarihi*. Ankara : Siyasal Kitabevi.
- Sweezy, P. M. (1986). PressFeudalism-to-Capitalism Revisited. *Science & Society*, 81-84.
- Sweezy, P. M., & Dobb, M. (1950). The Transition from Feudalism to CapitalismAuthor. *Science & Society*, 134-167.
- Tezgel, O. (2013, Ocak). Manüfaktürün Ortaya Çıkışı ve Fabrika Üretimine Geçişte Manüfaktürün Rolü: Emek Süreci Bağlamında Bir Değerlendirme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 4(1), 98–114.
- Ülgen, G. (2000). Merkantilizm'den Liberalizm'e Geçiş ve Piyasa Ekonomisi. *İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, 85–99.
- Ülgen, G. (2000). Merkantilizm'den Liberalizm'e Geçiş ve Piyasa Ekonomisi. *İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, 85–99.
- Wallerstein, I. (1976). From Feudalism to Capitalism: Transition or Transitions. *Social Forces*, 273–283.
- Williams, E. N. (1970). *The Ancien Regime in Europe Government and Society in the Major Sates 1648–1789*. New York: Harper & Row, Publishers .
- Wood, D. (2004). *Medieval Economic Thought*. Edinburgh: Cambridge University Press.
- Zubritski, Mitropolski, & Kerov. (2011). *İlkel Topluluk - Köleci Toplum - Feodal Toplum*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Etik Beyanı : Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde HİİBF Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir. Bu alışma Doç. Dr. Aslıhan NAKİBOğLU danışmanlığında yürütülen ve Serdar DUGAN tarafından hazırlanan "Kapitalizm Nereye Gidiyor?" isimli Yüksek Lisans Tezinden türetilerek hazırlanmıştır.

Yazar Katkıları : 1. yazarın katkı oranı: %60, 2. yazarın katkı oranı: %40

ıkar Beyanı : Yazarlar arasında çıkar atışması yoktur.

Teşekkür (Varsa) : Yayın sürecinde katkısı olan hakemlere ve editör kuruluna teşekkr ederiz.

Ethics Statement : The authors declare that ethical rules were followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, HİİBF Journal has no responsibility and all responsibility belongs to the author(s) of the study. This study was derived from the Master's Thesis of Serdar DUGAN titled "Where is Capitalism Going?", under the supervision of Associate Professor Aslıhan NAKİBOğLU.

Author Contributions : 1st author's contribution rate: 60%, 2nd author's contribution rate: 40%

Conflict of Interest : There is no conflict of interest between the authors

Acknowledgement : We thank the referees and editorial board who contributed to the publication process.
